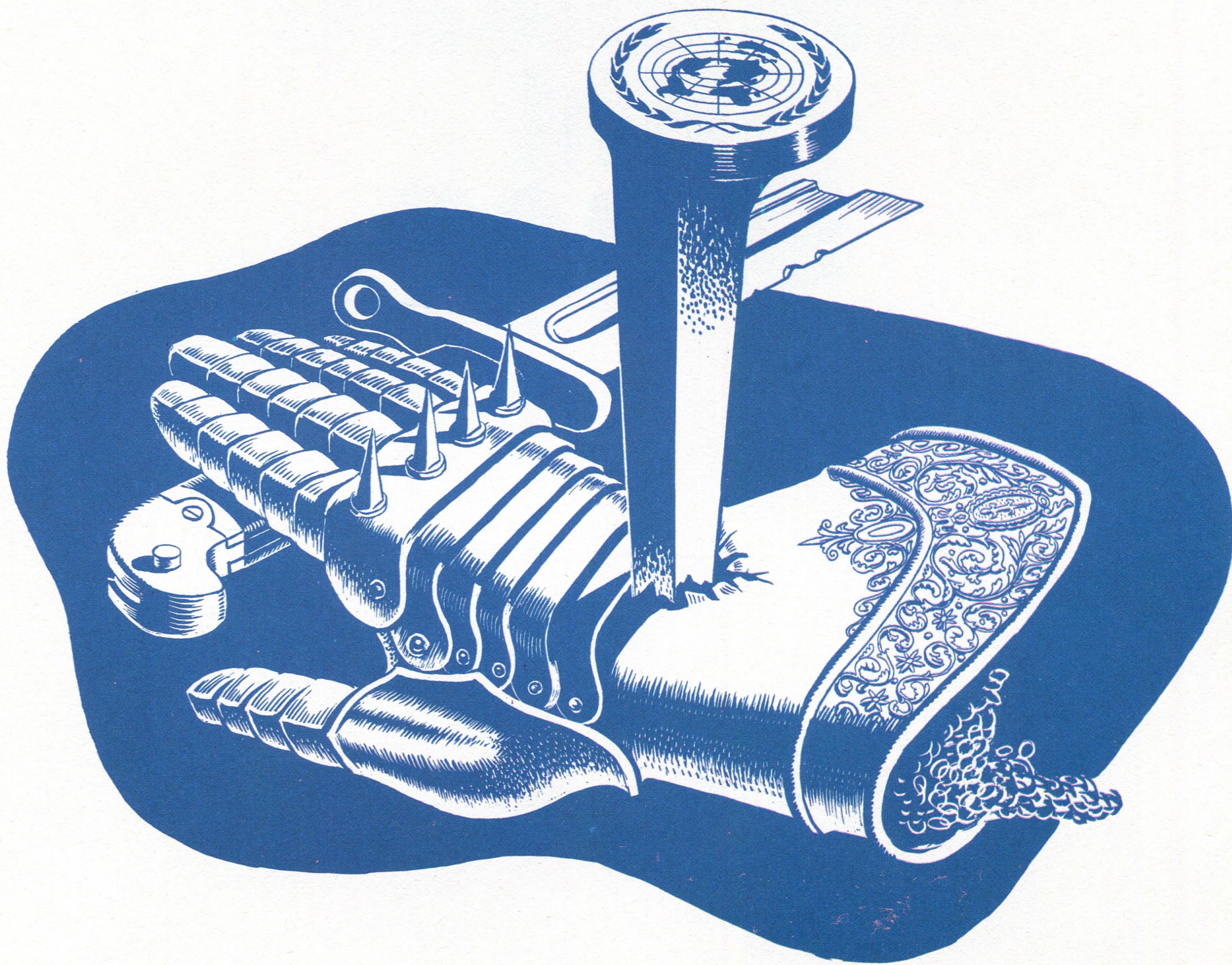

MISDAAD EN STRAF

HET ONTSTAAN VAN EEN
SUPRANATIONALE STRAFWET

RECHT IN DE MAAK

PROF. MR. B. V. A. RÖLING

Na de Tweede Wereldoorlog zijn er tienduizenden processen gevoerd tegen grote en kleine oorlogsmisdadigers. Daarbij heeft het supranationale strafrecht een revolutionaire ontwikkeling doorgemaakt.

Vervolgd en gestraft werden drie soorten misdrijven: misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid.

Het *misdrijf tegen de vrede* bestaat uit het voorbereiden, aanvangen of voeren van een agressieve oorlog. Een activiteit waarvoor pas na de Tweede Wereldoorlog individuele personen strafrechtelijk aansprakelijk zijn gesteld. Na de Napoleontische oorlogen is de Franse keizer niet berecht, zelfs niet toen hij na zijn ontsnap-

ping uit Elba opnieuw een oorlog in Europa ontketende. Napoleon werd daarna naar Sint Helena verbannen als een gevaarlijke 'verstoorder van de vrede en de rust in Europa'. Maar hier ging het om een politieke veiligheidsmaatregel, niet om een bestraffing.

Na de Eerste Wereldoorlog gingen er stemmen op om keizer Wilhelm II te vervolgen wegens het ontketenen van die oorlog. Amerika echter verzette zich daartegen, omdat het volkenrecht niet verbod ten oorlog te trekken. In het Verdrag van Versailles werd bepaald dat de keizer voor een tribunaal zou worden gedaagd wegens '*a supreme offense against international morality and the sanctity of treaties*' ('een uitzonderlijk zwaar vergrijp tegen de internationale zeden en

de onaantastbaarheid van verdragen'). Het ging hier dus niet om een vergrijp tegen het internationale recht, want dat recht bestond nog niet. Van een proces kwam niets, doordat de Nederlandse regering uitlevering weigerde. Het resultaat had niet veel anders kunnen zijn dan een politieke veiligheidsmaatregel.

Het volkenrecht verbood in 1914 de oorlog niet. In 1907 was de Porterconventie tot stand gekomen, die verbood een oorlog te ontketenen om het betalen van schulden af te dwingen. Deze beperking had geen enkele betekenis, want het verbod gold slechts als de schuldenaar bereid was arbitrage te aanvaarden en de gegeven uitspraak na te komen, dus als hij zijn schulden betaalde.

Ook in het Handvest van de Volkenbond is geen oorlogsverbod te vinden. Het voorzag in een afkoelingsperiode; het verbod gold alleen als de Raad unaniem de betrokken staat in het ongelijk had gesteld. Indien dit niet het geval was, dan mocht die staat zelf bepalen wat hij nodig achtte 'voor het handhaven van recht en gerechtigheid'.

In het Kellogg-Briand-pact, dat in 1928 in Parijs werd gesloten, zagen de partijen af van het recht tot oorlogvoeren. Dit leek meer dan het in feite was. In de praktijk bleef het recht op zelfverdediging gehandhaafd, evenals het recht van een staat om zelf uit te maken of een geval van zelfverdediging aanwezig was. Eerst in het Handvest van de Verenigde Naties wordt een werkelijk oorlogsverbod geformuleerd en wordt het recht van gewapend optreden als zelfverdediging slechts erkend bij een gewapende aanval (zolang een uitspraak van de Veiligheidsraad niet kan worden afgewacht). Het Handvest werd op 26 juni 1945 in San Francisco ondertekend. Op dezelfde dag begon in Londen de conferentie die leidde tot het opstellen van het Handvest van Neurenberg, waarop het proces van Neurenberg — en in zekere zin ook het proces van Tokyo — was gebaseerd.

Gedurende de oorlog was al spoedig de bestraffing van oorlogsmisdadigers ter sprake gekomen. Op 1 november 1943 werd in Moskou de verklaring *on atrocities* opgesteld, waarin werd bepaald dat de plegers van oorlogsmisdaden berecht zouden worden in het land waarin zij hun misdaden begaan hadden, en dat de grote oorlogsmisdadigers (wier misdaden zich niet hadden beperkt tot een bepaald territorium) door een internationaal tribunaal zouden worden berecht. Men dacht nog steeds alleen aan wrede heden die in de oorlog waren begaan. De gedachte aan bestraffing voor het ontketenen van de oorlog zelf werd voor het eerst officieel gelanceerd door Stalin, in zijn rede van 6 november 1943. Bij menigeen rees daartegen verzet, omdat het volkenrecht dit misdrijf nog niet kende. In maart 1945 adviseerde de *United Nations War Crimes Commission* voor de toekomst de agressieve oorlog strafbaar te stellen. Pas op 30 januari 1946 aanvaardde de commissie dat de agressieve oorlog op zichzelf reeds

Links: een symbolische voorstelling van artikel 10 van het Handvest der VN: geweld van wapenen zal niet meer worden getolereerd.

Rechts: een oude prentbriefkaart uit Genève, de zetel van de Volkenbond, met een allegorische voorstelling van de wereldvrede.

een misdrijf was. Maar toen had men, op 8 augustus 1945, al het Handvest van Neurenberg vastgesteld.

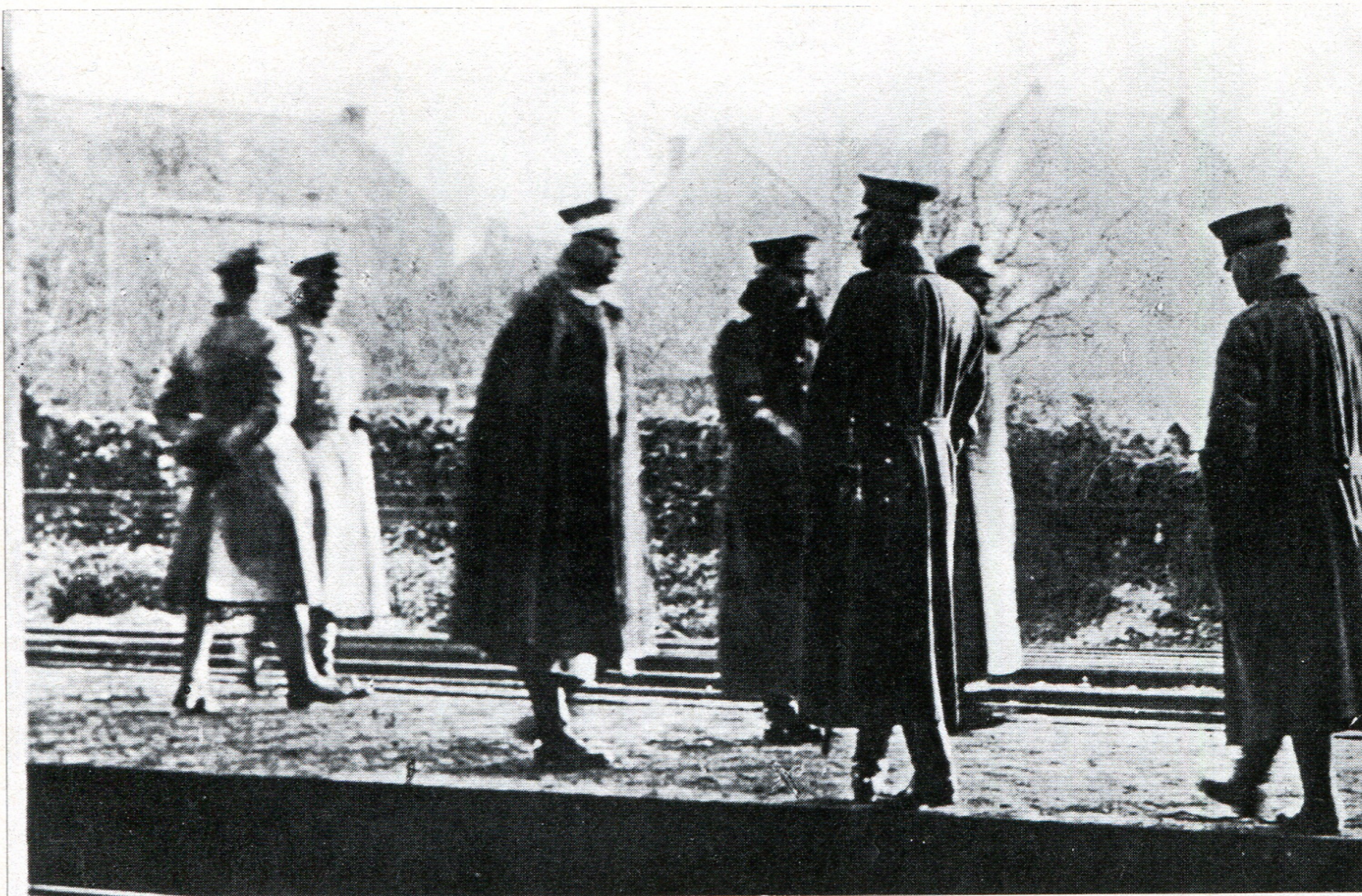
Het was overigens niet eenvoudig geweest tot overeenstemming te komen over de strafbaarheid van de agressieve oorlog en over de wenselijkheid individuen ter verantwoording te roepen wegens het misdrijf tegen de vrede. Engeland en Frankrijk achtten het volkenrecht nog niet zover ontwikkeld en de Sowjetunie vreesde dat in een proces waarin die strafbaarheid zou moeten worden vastgesteld, het verdrag tussen Molotow en Von Ribbentrop ter sprake zou komen. Dat tenslotte toch overeenstemming werd bereikt, was het werk van Robert H. Jackson, de Amerikaanse gedelegeerde

in de *United Nations War Crimes Commission*. Jackson wenste een internationaal gerechtshof dat zou uitmaken of de door Duitsland ontkennende oorlog een misdadige oorlog was geweest. Onder zijn bewind als minister van justitie was Amerika, wat de neutraliteit betrof, diametraal van standpunt veranderd. Nadat hij aanvankelijk voorstander was geweest van een pijnlijk nauwgezet volgehouden neutraliteit, die eigenlijk in strijd was met de geest van het Kellogg-Briand-pact, verdedigde hij na de val van Frankrijk in volle overtuiging het fundamenteel andere beleid. De *Destroyer-deal* en de *Lend-lease-act* waren niet te rijmen met het geldende neutraliteitsrecht. Afwijking hiervan werd — ondanks heftige oppositie in Amerika

— gemotiveerd met een beroep op het misdadige karakter van deze oorlog. Jackson wilde deze motivering door een uitspraak van een internationaal hof laten legitimeren.

Nadat de Labourregering Churchill had opgevolgd, gingen de Engelsen akkoord met de instelling van een internationaal gerechtshof, waarna ook Frankrijk zijn oppositie opgaf. Jackson verwierp uitdrukkelijk de gedachte dat zou worden uitgegaan van de misdadigheid van de Tweede Wereldoorlog; hij wilde tijdens het proces laten vaststellen wie de verantwoordelijken waren en stelde met nadruk dat de Verenigde Staten niet bereid waren daden te veroordelen die niet in het algemeen strafbaar zouden zijn. Dezelfde gedachte werd gehuldigd door

World Wide

Fotoarchief Spaarnestad

HERR BLIJFT MAN

‘Wat het proces betreft,’ aldus Goering, ‘dat is een uitgemaakte politieke zaak en ik ben voorbereid op de consequenties. Ik twijfel er niet aan of de pers zal bij de uiteindelijke beslissing een belangrijker rol spelen dan de rechters. En ik ben er zeker van dat in ieder geval de Russische en, naar ik aanneem, ook de Franse rechters reeds hun instructies hebben. Ik kan mij verantwoorden voor alles wat ik heb gedaan; niet voor de dingen die ik niet gedaan heb.’

dingen van de wetten en gebruiken van de oorlog. Allerlei motieven hadden in vroeger eeuwen reeds geleid tot de erkenning dat in een oorlog niet alles toegestaan was; motieven van ridderlijkheid, beschaving en humaniteit. Militaire belangen hadden daarbij eveneens een rol gespeeld: de eigen soldaten die op roof en verkrachting uitgingen, werden gestraft, omdat een leger anders moeilijk in toom kon worden gehouden.

Het oorlogsrecht geeft regels voor het gedrag in de strijd, voor de behandeling van krijgsgevangenen, schipbreukelingen, zieken en gewonden, en voor het gedrag van partijen in bezet gebied. Geleidelijk zijn vele ‘oorlogsgebruiken’ opgetekend in declaraties en conventies: de declaratie van Sint Petersburg (1868), de Liebercode in de Amerikaanse burgeroorlog, de verdragen van de tweede Haagse Vredesconferentie van 1907 (waaronder het Landoorlogreglement), het Protocol van Genève over chemische en bacteriologische wapens (1925), de Rode-Kruisverdragen van 1929 en 1949, het verdrag betreffende culturele monumenten van 1954. Optekening is noodzakelijk, want het is niet mogelijk uit humanitaire beginselen gedragsregels voor de oorlogvoering af te leiden. Oorlog is uiteraard ‘onmenselijk’.

Oorlogsrecht betreft allereerst het gedrag in de strijd. Het enige onbestreden beginsel is dat nodeloos leed moet worden vermeden. Leed mag alleen worden aangedaan als het voor de oorlogvoering zinvol is. Maar ook wanneer het zinvol zou zijn, is het niet altijd toegelaten. Er zijn verboden wapens en er zijn verboden doelen. Als regel wordt door velen aanvaard dat de burgerbevolking niet tot oorlogsdoel mag worden gemaakt. Ook geldt voor velen de stelregel dat de burgers niet onevenredig ernstig leed mag worden berokkend bij aanvallen op militaire doelen.

Vele van deze regels zijn ontstaan in tijden toen beperkte oorlogen werden gevoerd, die door de legers werden uitgevochten, terwijl de burgerbevolking er betrekkelijk weinig mee te maken had. Sindsdien zijn de wapens een steeds grotere rol gaan spelen. De legers veranderden van gewapende mannen in bemande wapenen. Vandaar het grote belang van aanvallen op de oorlogsindustrie, zowel op fabrieken als op arbeiders; de verre-afstandwapens (bommenwerpers en raketten) schiepen daartoe de mogelijkheid. Het kon ook militair van belang zijn om steden te vernietigen; capitulatie kon worden afgedwongen door het dreigen met nog heviger verwoestingen. Ook raakte het oorlogsrecht betrokken bij de ‘vredesverzekering door

Jacksons opvolger als hoofdaanklager, Telford Taylor.

Het misdrijf tegen de vrede werd als zodanig voor het eerst in het Handvest van Neurenberg geformuleerd. Het is begrijpelijk dat de aangeklaagden zich beriepen op de regel dat de strafbaarheid aan het feit moet voorafgaan. Dit verweer werd verworpen. Als eis van gerechtigheid kon deze regel niet gelden, want sinds het Kellogg-Briand-pact waren aanvalsoorlogen onbetwistbaar onrechtmatig en in verband met de te voorziene gevolgen voor ieder duidelijk strafwaardig. De eis dat de wet moet voorafgaan aan de straf is in het nationale recht tevens gegrond op de gedachte van rechtszekerheid en politieke vrijheid. Maar in het volkenrecht be-

stond deze gedachte nog niet. Strafbaarheid van de agressieve oorlog is nieuw recht, ontstaan uit de Handvesten van Neurenberg en Tokyo en de daarop gevolgde rechtstoepassing. Terecht noemde de Franse rechter in Neurenberg de gepleegde rechtspraak: *une oeuvre révolutionnaire*.

De beginselen van Neurenberg zijn in 1946 erkend door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Na de Tweede Wereldoorlog is wel gebleken dat bestraffing in feite alleen mogelijk is na een onvoorwaardelijke capitulatie.

De *conventionele oorlogsmisdrijven* waren reeds lang in het volkenrecht erkend: de grove schen-

Maar de overwinnaars zijn nu eenmaal de rechters... Ik weet wat mij te wachten staat. Vandaag sta ik zelfs op het punt een afscheidsbrief aan mijn vrouw te schrijven.

(...)
Ik vind het beroerd te moeten aanzien hoe Ribbentrop er onderdoor gaat. Was ik minister van buitenlandse zaken geweest, dan zou ik eenvoudig zeggen: 'Dit en dat was mijn buitenlandse politiek en daar blijf ik achter staan. Als minister van buitenlandse zaken van het soevereine Duitse Rijk was dat uitsluitend mijn zaak en mijn recht.

Als jullie mij daarvoor wilt berechten, goed, doe dat dan. Jullie hebben de macht; jullie zijn de overwinnaars.' Maar ik zou voet bij stuk houden.

(...)
Het zou voor mij totaal ondenkbaar zijn dat Hitler zo in een cel zou moeten zitten om als oorlogsmisdadiger zijn proces voor een buitenlands gerechtshof af te wachten. Ook al haatte hij mij op het eind. Hij was tenslotte het symbool van Duitsland. Het zou hetzelfde zijn geweest als ze na de vorige oorlog de Keizer een proces hadden aangedaan. Zelfs de Japanners hebben pertinent

geweigerd hun keizer voor de rechter te laten verschijnen.

(...)

— Hoeveel moeilijker het nu voor mij is — ik neem toch liever alle consequenties dan dat ik Hitler levend als gevangene voor een buitenlands hof zou moeten zien terechtstaan. Nee, dat is absoluut onvoorstelbaar.'

(Goering in zijn cel in Neurenberg, uit: 'Nuremberg Diary', door G. M. Gilbert — New York 1947)

Linksboven: ex-keizer Wilhelm II (midden) in Eysden, 1918. Nederland leverde hem niet uit.

Linksonder: ook voor de eigen jodenvervolgging werden de nazi's in Neurenberg veroordeeld.

Rechts: Robert H. Jackson, een van de grondleggers van het supranationaal recht.

afschrikking' (*deterrent*): de bedreiging met vernietiging van steden als antwoord op een aanval.

Zeer belangrijke aspecten van de moderne oorlogvoering zijn in de naoorlogse rechtspraak niet diepgaand behandeld, zoals de terreurbombardementen en de onbeperkte duikbootoorlog. Beide partijen hadden zich aan deze praktijken schuldig gemaakt, hetgeen ertoe leidde dat deze praktijken ofwel niet ten laste werden gelegd of ongestraft bleven. Zo werd admiraal Dönitz geen straf opgelegd voor de door hem gevoerde onbeperkte duikbootoorlog.

Wegens het plegen van conventionele oorlogsmisdrijven werd ook vroeger gestraft. Internationale berechting was ook beoogd na de Eerste Wereldoorlog, maar de Duitse regering wist te bereiken dat de berechting door Duitse gerechten zou plaatsvinden. De daarbij opgedane ervaringen (zeer milde straffen en mysterieuze ontsnappingen van gevangenen) bevorderden de wens na de Tweede Wereldoorlog de rechtspleging in eigen hand te houden.

In iedere oorlog worden oorlogsmisdrijven gepleegd door militairen die de strijd met de hun gegeven bevelen plunderen, verkrachten en moorden. Zulke individuen worden vaak, reeds uit militaire overwegingen, gestraft door hun eigen overheid. Veel belangrijker wordt de bestraffing als die overheid zelf misdadig optreedt, misdadige bevelen geeft of nalaat op te treden als er systematisch misdadig wordt gehandeld. Wanneer de overheid zich schuldig maakt aan wangedrag, is geen eigen berechting te verwachten. Uitzicht op internationale berechting is dan noodzakelijk, al kan dat vooruitzicht de bereidheid tot capitulatie vermindern en de wil tot ongeremde oorlogvoering aanwakkeren.

Het derde soort misdrijf dat na de Tweede Wereldoorlog werd berecht, was het *misdrijf tegen de menselijkheid*, zoals de 'volkerenmoord', de systematische uitroeiing van joden en zigeuners. Het vermoorden van joden in bezet gebied was natuurlijk reeds een flagrante schending van het bezettingsrecht. Maar ver-

volging wegens het misdadig optreden tegen de Duitse joden was volgens geldend oorlogsrecht niet mogelijk: het oorlogsrecht regelt niet de verhouding van de staat jegens zijn eigen onderdanen. Een tweede reden om het nieuwe misdrijf te creëren was de uitzonderlijke kwaadaardigheid van het nazi-systeem: de term 'oorlogsmisdrijf' dekte niet de weerszinwekkendheid van wat geschied was. Het ging er bij dit nieuwe misdrijf niet om strafbaar te maken wat voordien niet strafbaar was, maar om vervolgbaarheid te bereiken door de staten die het recht opeisten namens de mensheid als rechter op te treden.

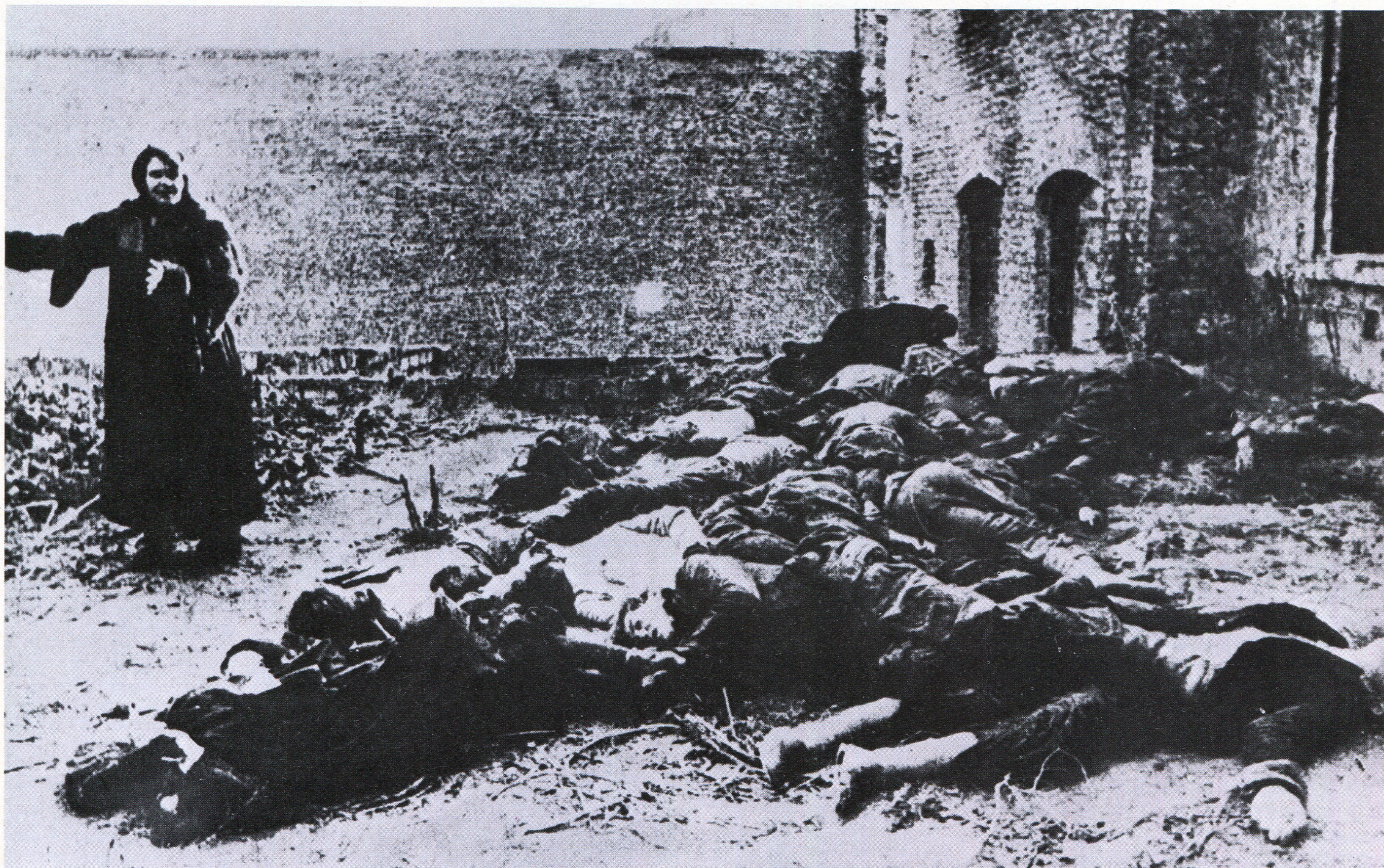
In de Handvesten werd het misdrijf tegen de menselijkheid slechts vervolgbaar verklaard,

als het werd begaan in samenhang met het misdrijf tegen de vrede of met een conventioneel oorlogsmisdrijf. Pas bij de Genocide Conventie van 1948 werd het misdrijf tegen de menselijkheid ook erkend voor de tijd van vrede.

De bestraffing wegens schending van het supranationale strafrecht geschiedde na de Tweede Wereldoorlog door internationale gerechten, door buitenlandse rechters wegens delicten, begaan tegen hun landgenoten of in hun land, en door Duitse gerechten. Het wangedrag van de nazi's was dan ook zodanig geweest, dat de nieuwe Duitse overheid in volle overtuiging de Duitse misdadigers ter verantwoording riep. In Italië en Japan heeft nauwelijks eigen berechting plaatsgevonden.

BEVEL IS BEVEL

DRS. J. M. W. BINNEVELD

Oorlogsmisdrijven zijn zeker niet uitsluitend door Duitsers begaan. Men mag aannemen dat dit soort delicten zich in elke oorlogssituatie voordoet.

Dit verschijnsel laat zich overigens gemakkelijker vaststellen dan verklaren. Er bestaan tal van theorieën die zich met het oorlogsmisdrijf en zijn oorzaken bezighouden. Zo is er de populaire verklaringswijze die deze geweldexcessen terugvoert op de aard van de menselijke persoonlijkheid. Men gaat er bij deze verklaring van uit dat onder miljoenen soldaten altijd wel een aantal agressieve figuren, sadisten en potentiële moordenaars rondloopt. De oorlog biedt dit soort individuen een gelegenheid zich uit te leven.

Deze redenering kan worden uitgebreid met de stelling dat niet alleen bepaalde individuen, maar in beginsel ieder mens tot het plegen van gewelddaden in staat is. Elk mens wordt gebo-

Vermoorde Russen op de binnenplaats van de Gestapo-gevangenis in Kiew, in de herfst van 1943.

Rechts: veel oorlogsmisdadigers beriepen zich op het 'Bevel is bevel'. Een onhoudbaar alibi, omdat alleen Hitler dan verantwoordelijk zou zijn.

ren met een zekere mate van agressie en vernietigingsdrift, maar niet iedereen viert deze driften ongelimiteerd bot op zijn medemensen. Dat betekent dat de vraag onder ogen moet worden gezien welke sociale omstandigheden de mens ertoe brengen deze drift in daden om te zetten.

Welke rol moet in dit verband bijvoorbeeld worden toegekend aan het leger als sociale organisatie? Een leger is een sterk georganiseerde eenheid, gekenmerkt door een straffe hiër-

archie. De gewone soldaten, die in de laagste regionen dienst doen, zijn in feite slechts de uitvoerders van bevelen van hogerhand. Het leger dwingt de mens zijn persoonlijk geweten terzijde te stellen en machinaal te gehoorzamen — of het nu gaat om het poetsen van schoenen of het neerschieten van weerloze vrouwen en kinderen. Juist het Duitse leger met zijn langdurige traditie van rigoureuze *Kadaverdisziplin* zou bij uitstek de broedplaats van criminele gedragingen zijn geweest. Per slot van rekening bezat het *Befehl ist Befehl* in de Duitse *Wehrmacht* absolute geldigheid.

Eigenlijk verklaart deze verklaring niets, omdat de verantwoordelijkheid voor het plegen van oorlogsmisdrijven feitelijk naar steeds hogere niveaus wordt verschoven. Op die manier komt men uiteindelijk terecht bij Hitler, en bij hem alleen, als de enige verantwoordelijke voor de

excessen van het Duitse leger te velde. Zonder uiteraard Hitler wat dit betreft te willen vrijpleiten, kan men toch zeggen dat een dergelijke verklaring de feitelijke daders maar een mager alibi verschaft.

Dat is eveneens het geval met de redenering die het bedrijven van geweldexcessen toeschrijft aan de dwangsituaties waarmee de soldaat te velde wordt geconfronteerd. Het blijkt dat het aantal spontane reacties op bijvoorbeeld het sneuvelen van kameraden betrekkelijk beperkt is, terwijl veel geweldmisdrijven tevoren werden beraamd en ook min of meer zorgvuldig werden georganiseerd. Verklaringen als deze hebben dan ook alleen maar geldigheid in verband met incidenteel voorkomende ontsporingen.

Elitetroepen zoals de SS-formaties (hier bij hun intocht in Belgrado in april 1941) waren door hun fysieke en mentale training voorbereid op het uitoefenen van vaak meedogenloos geweld.

gen. Van veel groter belang zijn de structurele ontsporingen, excessen die voortvloeien uit het functioneren van een leger onder oorlogsomstandigheden.

Een leger is een organisatie, gericht op het produceren van geweld. Het bestaat uit een groot aantal afdelingen, waarvan lang niet alle rechtstreeks zijn belast met gevechtstaken. Voor zover dat wel het geval is, kan een onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds de infanterie

en anderzijds de technische wapens, als artillerie en tankeenheden. De functie van de infanterie in oorlogstijd brengt met zich dat haar scholing en training sterk afwijken van de opleiding voor burgerberoepen. Bovendien wordt de infanterist onvoldoende voorbereid op de werkelijkheid van het slagveld. Het *face-to-face* contact met de vijand is slechts gebrekkig na te bootsen. De infanterist die kennis maakt met een werkelijke gevechtssituatie, ziet zich daarmee geplaatst tegenover angstaanjagende omstandigheden, die hem volkomen vreemd zijn. Dat vergroot de kans op primitief gedrag en ontsporingen, waaruit de verklaring kan worden afgeleid waarom dit soort excessen in het bijzonder voorkomt bij troepen zonder gevechtservaring.

Anders is het gesteld met het personeel van de technische wapens, waarvan de opleiding nauwer aansluit bij het burgerleven, meer dan de opleiding van de infanterist. Het gaat hier om het aankweken van vaardigheden bij het bedienen van allerlei apparatuur. Bovendien opereren technische wapens over het algemeen op grotere afstand van de vijand dan de infanterie. De gevechtssituatie lijkt in deze omstandigheden minder schrik aanjagend, zodat de kans op primitief gedrag geringer is. Voor de artillerist bijvoorbeeld is de vijand niet meer dan een onpersoonlijke kaartcoördinaat, waarop hij zijn vuur concentreert. De tegenstander verliest aldus zijn menselijke trekken en wordt gezien als object. Daardoor is de kans groot dat gepleegde oorlogsdelen in de ogen van de daders niet als zodanig worden ervaren. Het besef dat het geweld is gericht tegen medemensen dringt onvoldoende door. De vervaagende verzakelijking van de moderne, technische oorlogvoering heeft de structurele ontsporingen ontegenzeggelijk in niet geringe mate in de hand gewerkt.

Een soortgelijk gevaar schuilt in de onoverzichtelijkheid van de oorlogvoering, die door het optreden van de vijand alleen maar wordt vergroot. Allerlei acties, zoals schijnaanvallen, geheime troepenverplaatsingen en valse berichtgeving zijn erop gericht verwarring te zaaien. Tegen deze onzekerheid en ter bescherming van de eigen gelederen komen de speciale inlichtingendiensten in het geweer, die tot taak hebben kost wat kost inzicht te verkrijgen in het doen en laten van de vijand. Aan dat doel worden de methoden van de inlichtingendiensten ondergeschikt gemaakt. Tegenover de vijand, die zich in de ogen van zijn ondervragers voordoet als een doortrapt, verraderlijk en achterbaks wezen, hoeft niet met consideratie te worden opgetreden.

Een groot aandeel in de oorlogsmisdrijven ten slotte komt op naam van zogenoemde elitetroepen, waartoe bijvoorbeeld de SS-formaties gerekend kunnen worden. Een strengere selectie en een hardere training geeft hen een uitzonderingspositie in de strijdkrachten. Fysiek en mentaal gehard — en in het geval van de SS ook ideologisch geschoold — hebben dergelijke troepen minder innerlijke weerstanden tegen het gebruik van geweld, ook als het gaat om misdadig geweld. Bovendien waren dergelijke eenheden door hun aard juist voorbestemd om te worden ingeschakeld bij zeer gevaarlijke situaties en operaties, welke hardvochtig en meedogenloos optreden leken te rechtvaardigen.

GERICHT IN NEURENBERG

MR. C. F. RÜTER

Reeds in januari 1942 hadden de geallieerden op grond van de talloze berichten over Duitse misdrijven in de bezette gebieden in de zogenaamde verklaring van St. James de berechting van de schuldigen tot een van hun belangrijkste oorlogsdoelen geproclameerd. In oktober 1943 legden zij in de verklaring van Moskou *on atrocities* vast aan wie die berechting zou toevallen: de oorlogsmisdadigers zouden berecht worden door de justitie van het land waarin zij hun misdaden begaan hadden. Alleen ten aanzien van de grote oorlogsmisdadigers, wier misdaden zich niet tot één land beperkten, was de verklaring vager: zij zouden 'door een gezamenlijke beslissing van de geallieerden' bestraft worden. In datzelfde jaar begon ook de *United*

In het Neurenbergse paleis van justitie werden de Duitse oorlogsmisdadigers berecht. Uit voorzorg was er een zwaar bewapende bewaking ingesteld, waarbij onder andere gebruik werd gemaakt van pantserwagens.

Nations War Crimes Commission haar werk: de registratie van oorlogsmisdrijven, de opsporing van de daders en de verzameling van het bewijsmateriaal. Vijf jaar later, in 1948, had die commissie 80 lijsten met in totaal 32.000 Duitse, 420 Japanse en 1300 Italiaanse oorlogsmisdadigers opgesteld; 2400 daarvan berustten op Nederlandse aangiften.

Niet alleen de geallieerden, ook de Duitsers hielden zich met de berechtingskwestie bezig.

In kringen van het Duitse verzet bestond er geen twijfel over dat het tot een berechting moest komen, al was men het over de vraag door wie dat moest gebeuren, alleen in zoverre eens, dat tribunalen van de overwinnaar werden afgewezen. De *Kreisauer Kreis* wenste een berechting door een internationaal gerechtshof, de groep rond Carl Goerdeler wilde die taak aan de Duitse rechter opdragen. Zij die bij de nazi-misdaden betrokken waren, maakten zich over hun lot na de Duitse nederlaag weinig illusies: behalve Hitler begingen uit de top van de nazi-hiërarchie zes ministers (onder wie Himmler, Goebbels en minister van justitie Thierack) en dertien *Gauleiter* zelfmoord; talloze anderen doken onder, namen een valse

naam aan of probeerden met valse papieren naar het Midden-Oosten of Zuid-Amerika te ontkomen. Sommigen van hen wisten zich op die manier voor enige tijd aan berechting te onttrekken, anderen gelukte dit tot op de dag van vandaag.

Wat werd de nazi's anno 1945 verweten? We kunnen die verwijten in drie groepen onderbrengen: misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid.

Onder de laatste groep valt de systematische uitroeiing van de joden en zigeuners in Europa, van de geesteszieken in Duitsland en voorts de onmenselijke behandeling van de politieke te-

Rechts: elf van de twaalf terdoodveroordeelden van het grote proces in Neurenberg, gegroepeerd rondom hun beul, de Amerikaanse sergeant-majoor John C. Wood uit San Antonio, Texas, die ook in het burgerlijk leven het beroep van 'hangman' (scherprechter) uitoefende. Van links naar rechts en van boven naar beneden zijn het: Hermann Goering, Hans Frank, Wilhelm Frick, Julius Streicher, Fritz Sauckel, Joachim von Ribbentrop, Alfred Jodl, Arthur Seyss-Inquart, Alfred Rosenberg, Ernst Kaltenbrunner en Wilhelm Keitel. Martin Bormann (niet afgebeeld) was — en is nog steeds — onvindbaar. Hij werd bij verstek eveneens veroordeeld te worden opgehangen tot de dood erop volgt.

regelen tegen burgers (bijvoorbeeld in Lidice, Oradour en Putten), de deportaties voor gedwongen tewerkstelling in Duitsland en de roof van kunstschaten, wetenschappelijke verzamelingen en industriële installaties, naast de reeds genoemde maatregelen tegen joden en politieke tegenstanders, bijzonder ernstig geacht. De eerste groep vond haar basis in de constatering dat nazi-Duitsland agressie had gepleegd, een wereldoorlog had ontketend onder schending van door Duitsland ondertekende verdragen of plechtig afgelegde verklaringen, de neutraliteit van bepaalde landen te zullen respecteren.

De vraag of op grond van deze verwijten door berechting van de dader ook zijn bestraffing

genstanders, zowel in eigen land als daarbuiten, door een systeem van terreur, ontrecting en moord, gericht tegen iedereen die anders handelde of dacht dan de nazi-leiders wenselijk achtten.

Onder de tweede groep valt het wangedrag zowel ten aanzien van vijandelijke troepen als tegenover de burgerbevolking. Bij de soldaten had men met name het oog op ongeoorloofde strijdmethoden en op de onmenselijke behandeling of zelfs het doden van krijgsgevangenen. Zo waren van de 5,7 miljoen Russische krijgsgevangenen bij de capitulatie 3,7 miljoen niet meer in leven. Bij de burgerbevolking ging het voornamelijk om het Duitse gedrag in de bezette gebieden. Daar werden de represaillemaat-

De rechters van het Internationaal Militair Gerechtshof in Neurenberg tijdens een bespreking in raadkamer voordat het Hof zijn vonnissen zal wijzen. Van links naar rechts: de Franse rechter-plaatsvervanger Robert Falco, een assistent, het Franse lid van het Hof prof. Henri Donnedieu de Vabres, de Amerikanen John H. Parker (rechter-plaatsvervanger) en Francis A. Biddle (lid van het Hof), de (Britse) president van het Hof Sir Geoffrey Lawrence en zijn plaatsvervanger Sir Norman Birkett, generaal-majoor Iola T. Nikitsjenko (Russisch lid van het Hof) en diens plaatsvervanger luitenant-kolonel Alexander T. Wolchkow.

mogelijk is, is hiermee nog geenszins beantwoord. Wil het tot zo'n bestraffing komen, dan zal aan enige voorwaarden voldaan moeten worden. De eerste voorwaarde is, dat bepaalde feiten strafbaar zijn gesteld — zulke feiten moeten met andere woorden in het strafrecht dat op de dader van toepassing is, opgenomen zijn. Dat is bij een delict als moord of doodslag geen probleem: in elk wetboek van strafrecht — ook in het nazi-Duitse — was dat een strafbaar feit. Maar andere feiten, zoals het verraden aan de Duitsers dat iemand joden verborg of naar buitenlandse zenders luisterde, waren in bijna geen enkel wetboek van strafrecht als zodanig opgenomen. Ook het voeren van een agressieve oorlog werd pas na de Tweede Wereldoorlog straf-

baar gesteld. Dan moet vervolgens bewezen worden dat het gebeuren dat verweten wordt, zo'n strafbaar gesteld feit is, dat het onder de zogenoemde delictomschrijving in het wetboek van strafrecht valt. Voor doodslag is bijvoorbeeld vereist dat de dader het slachtoffer van het leven beroofde en dat hij dat met opzet deed. Die opzet, dat is het weten en willen van de daad en zijn gevolg, is vaak moeilijk te bewijzen: toen de SD'er Silberbauer Anne Frank arresteerde, wist hij toen dat de joden vergast werden en wilde hij haar dood? Zo niet, dan heeft Silberbauer geen doodslag gepleegd, maar zich hooguit schuldig gemaakt aan vrijheidsberoving. Verdachten van laag tot hoog, Silberbauer zo goed als de *Höhere SS- und Polizei-*

wijt te maken valt. Het kan zijn dat de dader zijn daad alleen beging, omdat hij met de dood bedreigd werd, als hij het hem gegeven bevel niet uitvoerde. Hij handelde dan in overmacht, hem treft geen schuld en dus geen straf. Op deze situatie, de zogenaamde *Befehlsnotstand*, werd en wordt herhaaldelijk een beroep gedaan. In talloze gevallen waarschijnlijk ten onrechte. De moeilijkheid is echter te bewijzen dat verdachtes verweer niet deugt. Bovendien moet de verdachte nog gegrepen kunnen worden. Geschiedt dat niet, dan kan hij wellicht in afwezigheid veroordeeld worden, maar van de tenuitvoerlegging van de straf komt dan natuurlijk niets terecht. Een voorbeeld daarvan is Martin Bormann, Chef van de Partijkanselarij, die

uit andere oorlogen. Eeuwenlang heeft men aan een vredesverdrag ook, impliciet of expliciet, een amnestie voor oorlogsmisdaden verbonden. Pas in 1919, bij de Vrede van Versailles, werd uitdrukkelijk het recht van bestraffing van Duitse oorlogsmisdaden door geallieerde hoven vastgelegd; tot zo'n berechting kwam het echter niet. In de Nederlands-Indonesische Amnestieordonnantie van 1949 werden de in Indonesië gepleegde ernstige oorlogsmisdaden weliswaar uitdrukkelijk strafbaar gelaten, maar berechting vond niet plaats. Toen in 1969 aan het licht kwam welke misdrijven er in Indonesië zoal begaan waren, wees de Nederlandse regering strafvervolgning zelfs uitdrukkelijk af. Ook andere conflicten hebben niet tot veroordelin-

führer Rauter, plegen te ontkennen dat ze van de moord op de joden wisten of deze wilden. Met name bij functionarissen die niet hoog in de nazi-hiërarchie stonden, is het uitzonderlijk moeilijk gebleken te bewijzen dat zij op het moment van hun daad wisten wat de joden te wachten stond. Voorts moet bewezen worden dat deze verdachte het strafbaar feit begaan heeft en dat hij de dader is. Dat pleegt bij sommige nazi-misdrijven als jodenmoord grote moeilijkheden op te leveren, omdat van degenen die bij het gebeuren aanwezig waren, de ene groep vermoord is (de joden) en de andere groep (de voormalige collega's) de verdachte niet wil belasten. Verder moet komen vast te staan dat de dader van zijn daad een schuldver-

door het Internationaal Militair Gerechtshof te Neurenberg bij verstek ter dood veroordeeld werd, maar nimmer gevat is. In Frankrijk zijn enkele honderden verstekvonnissen tegen Duitse oorlogsmisdadigers gewezen.

Maar zelfs als al deze voorwaarden zijn vervuld en berechting en bestraffing dus mogelijk zijn, behoeft het daartoe nog geenszins metterdaad te komen, simpelweg omdat men niet tot vervolging overgaat. Dat geldt tot op zekere hoogte voor de Duitse misdrijven, hoewel tot op heden niet minder dan 80.000 Duitsers wegens feiten uit de Tweede Wereldoorlog veroordeeld zijn. Het geldt echter vrijwel volledig voor door geallieerden gepleegde oorlogsmisdrijven uit de Tweede Wereldoorlog en voor de misdrijven

gen geleid: veroordelingen van Franse troepen op grond van hun gedrag in Indo-China of Algerije zijn onbekend, de vervolging van Amerikaanse misdrijven uit Vietnam staat in geen verhouding tot hetgeen daar werkelijk gebeurt, de andere partij in dat conflict laat zelfs geheel verstek gaan.

Wij hebben bij dit alles wat langer stilgestaan, omdat men zich dient te realiseren dat berechting van wandaden, in een oorlog gepleegd, geenszins een vanzelfsprekendheid, maar eerder een unicum is; en dat aan een berechting het risico verbonden is dat ernstige feiten onvergolden en mensen die voor moordenaars gehouden worden, bij gebrek aan bewijs onge-

Hermann Goering stapt hier uit de lift die hem naar de rechtszaal brengt. Later heeft hij er de doodstraf tegen zich horen uitspreken, maar voor dit vonnis kon worden voltrokken, pleegde hij zelfmoord in zijn cel.

Rechts: twee van de drie vrijgesproken beklaagden in Neurenberg bij hun vrijlating: Von Papen en Schacht ontvangen hun papieren bij hun invrijheidstelling.

Links: tijdens een pauze in de voorlezing van de vonnissen kon Hjalmar Schacht (rechts) wat eten: hij was vrijgesproken. Hans Fritzsche (bovenaan midden) en Franz von Papen (op de achterste rij links) werden dat ook.

straf blijven. Dat is vooral voor de kringen waaruit de slachtoffers komen, vaak bijzonder moeilijk te verkroppen.

De justitiële reactie op de misdrijven is, zoals we zagen, niet de enig mogelijke. Er zijn nog twee andere denkbaar; het onvervolgd en ongestraft laten en het straffen zonder proces, zoals dat bijvoorbeeld direct na de bevrijding in Frankrijk is gebeurd, waarbij vele duizenden werden gedood.

Hoe is het in dit geval tot een berechting gekomen?

Omstreeks 1942 had de openbare mening zich in die zin ontwikkeld, dat de nazi-misdaden niet onvergolden konden blijven. In de eerste plaats berust dat op de *aard* van de gepleegde wanda-

veelal uitvloeisel van een bewust misdadig beleid: in tal van gevallen heeft Hitler of de Duitse legerleiding uitdrukkelijk de schending van het oorlogsrecht bevolen. Ook dat is bij de geallieerden niet of nauwelijks voorgekomen. In deze gevallen konden de geallieerden dus tot bestraffing van Duitse wandaden overgaan, zonder dat hun het verwijt kon worden gemaakt dat zij zich aan dit soort misdrijven ook zelf hadden schuldig gemaakt.

In de tweede plaats was de *omvang* van de gepleegde wandaden bepalend voor de wens tot bestraffing te komen. Ten dele is deze inderdaad aan het nazi-regime te verwijten: de bureaucratisch georganiseerde geleidelijke ontrecting van miljoenen joden, culminerend in hun uit-

den. Oorlogsmisdrijven worden in elke oorlog door beide partijen begaan. Maar de misdrijven tegen de menselijkheid, zoals moord op joden, politieke tegenstanders en geesteszieken, vinden niet in de oorlogssituatie hun ontstaansgrond, maar in de misdadigheid van een politiek regime. De geallieerden hebben in de Tweede Wereldoorlog wél oorlogsmisdrijven, maar géén misdrijven tegen de menselijkheid begaan; in zoverre hadden zij schone handen en konden zij met een gerust geweten de misdrijven tegen de menselijkheid van de nazi's bestraffen. In zekere zin geldt dat echter ook voor de oorlogsmisdrijven; de Duitse oorlogsmisdrijven waren niet alleen bij beide partijen voorkomende, individuele en structurele ontsporingen, maar

roeing, komt voor rekening van het misdadig regime. Enigszins anders ligt het echter bij de omvang van de verliezen aan mensenlevens en goederen ten gevolge van de oorlogvoering. Het is waar dat de vaak misdadige wijze waarop het regime ook in de oorlogvoering met leven en goed van vijandelijke soldaten en burgers omsprong, de omvang mede heeft bepaald. Maar niet uitsluitend! De evolutie van een beperkte tot een totale oorlog is geen uitvinding van de nazi's, maar een gevolg van technologische ontwikkelingen. Juist door die evolutie in de oorlogvoering werd de burger een zo belangrijke factor in de oorlogsmachinerie, dat hij daarmee tot een doel van — Duitse en geallieerde — oorlogshandelingen werd met alle

— tot dien ongekende — gevolgen daarvan. In de derde plaats bood de onvoorwaardelijke capitulatie, gevolgd door de totale ineenstorting van nazi-Duitsland en zijn bezetting door de geallieerden, ook de mogelijkheid de hand op de daders te leggen. Er was, anders dan na de Eerste Wereldoorlog, geen nationale Duitse overheid meer, die de macht bezat om haar onderdanen tegen bestraffing door de geallieerden te beschermen.

Was het op grond van deze factoren ondenkbaar dat de Duitse misdaden ongestraft gelaten zouden worden, lange tijd was het geenszins zeker dat dit uitsluitend op grond van een berechting zou gebeuren. De eerdergenoemde verklaringen van St. James en Moskou procla-

en een executie zonder meer niet de voorkeur verdiende. Maar Amerika gaf de zaak niet op. Eind april benoemde Truman Robert H. Jackson, rechter in het Amerikaanse Hoogerechtshof, tot degene die het probleem der bestraffing zou behandelen. Jackson voerde besprekingen met Fransen, Russen en Engelsen en rapporteerde Truman over zijn bevindingen en zijn concept van een berechting: een eerlijk proces voor een gerechtshof van de Grote Vier, dat niet als dekmantel voor al eerder genomen beslissingen over het lot van de verdachten mocht dienen. Dat verslag werd gepubliceerd en vormde een belangrijk oriëntatiepunt voor de verdere ontwikkeling. Tenslotte nodigde de Engelse regering juristen van de Grote Vier

sing gevallen: een Internationaal Militair Gerechtshof, bestaande uit vier rechters, één uit elke verdragsstaat, zal de grote oorlogsmisdadigers berechten. Ook de openbare aanklagers zijn uit de verdragsstaten afkomstig; Jackson treedt op voor Amerika. Het bij het verdrag behorende Handvest omschrijft de eerdergenoemde feiten waarvoor het Hof veroordelen kan. Het Hof kan elke straf, ook de doodstraf, opleggen. Hoger beroep van het vonnis is niet mogelijk.

Op 20 november 1945 begon het Hof, onder voorzitterschap van de Engelse lord Justice Sir Geoffrey Lawrence, zijn zittingen in het paleis van justitie in Neurenberg. Van de 24 aangeklaagden waren er 21 verschenen. Robert Ley,

meerden weliswaar de bestraffing na berechting, maar ten aanzien van de grote oorlogsmisdadigers had men zich niet vastgelegd. Hoe het in de verklaring van Moskou aangekondigde 'gemeenschappelijk besluit der geallieerden' zou luiden, stond zelfs begin 1945 nog niet vast. Wel had president Roosevelt voor de berechting gekozen. Overigens was nog in 1944 in het Morgenthau-plan de executie der grote oorlogsmisdadigers zonder proces bepleit. Op de conferentie van Jalta, februari 1945, werd op het Amerikaanse memorandum om de berechting door een internationaal gerechtshof te laten geschieden, echter geen beslissing genomen. Churchill en Stalin schijnen nog gearzeld te hebben of zo'n proces wel wenselijk was

voor een conferentie naar Londen uit. Het was toen reeds 11 juni 1945 en de tijd drong. Meer dan een maand na de Duitse capitulatie stond het nog steeds niet vast wie uit de nazi-top voor welk tribunaal en volgens welk recht voor welke strafbare feiten door wie zou worden aangeklaagd. Duidelijk was slechts dat de executie zonder proces van de baan was. Amerika wilde een proces en bijna alle leden van de nazi-top voor zover tot dan gevat, waren in Amerikaanse handen.

Wanneer op 8 augustus 1945, na weken van soms moeizaam onderhandelen, het Verdrag van Londen door Engeland, Frankrijk, Amerika en Rusland ondertekend wordt, is de beslis-

de leider van het *Arbeitsfront*, had in zijn cel zelfmoord gepleegd; Martin Bormann, chef van de partijkanselarij, was onvindbaar en de industrieel Gustav Krupp te ziek om terecht te staan. De wat merkwaardige poging van het openbaar ministerie om in zijn plaats zijn zoon Alfried Krupp te dagvaarden, was door het Hof afgewezen. Twee anderen waren wel 'bij gebrek aan beter' op de verdachtenbank gekomen: Fritzsche, chefcommentator van de *Grossdeutsche Rundfunk* en directeur-generaal in het ministerie voor propaganda en volksvoorlichting, en Kaltenbrunner, chef van het *Reichssicherheitshauptamt*, respectievelijk in de plaats van Goebbels en Himmler, die zelfmoord hadden gepleegd. Van de overige ver-

dachten kwamen er vier uit de kringen van de prominente partijleden: rijksmaarschalk Goering, Hitlers plaatsvervanger Hess, *Reichsjugendführer* Von Schirach en *Gauleiter* Streicher, de uitgever van het anti-joodse blad 'Der Stürmer'. Drie verdachten leverde de diplomatie: de ministers van buitenlandse zaken Von Neurath en Von Ribbentrop en de voormalige rijkskanselier en latere ambassadeur Von Papen. Vier verdachten kwamen uit de *Wehrmacht*: de opperbevelhebbers van de marine, Raeder en Dönitz, de chef van het opperbevel van de *Wehrmacht*, Keitel, en de chef van de operatieve staf, Jodl. Twee verdachten hadden hoge functies in de bezette gebieden: Frank, gouverneur-generaal van Polen, en Seyss-Inquart, rijkscommissaris in Nederland. Onder de overige verdachten bevonden zich vier ministers: Frick (binnenlandse zaken), Funk (economische zaken), Speer (bewapening) en Rosenberg (minister voor de bezette gebieden in het oosten), voorts rijksbankpresident Schacht en de gevolmachtigde voor de arbeidsinzet, Sauckel. Daarnaast waren organisaties als ondermeer de SA, SS, SD en Gestapo aangeklaagd als misdadige organisaties. Volgens het Handvest zou de nationale justitie van elk der verdragsstaten een lid van een dergelijke misdadi-

US Signal Corps

Links: 21 beklaagden luisteren in Neurenberg naar hun vonnis. Op de bovenste rij (v.l.n.r.): Karl Dönitz (tien jaar gevangenisstraf), Erich Raeder (levenslang), Baldur von Schirach (twintig jaar), Fritz Sauckel en Alfred Jodl (doodstraf), Franz von Papen (vrijspraak), Arthur Seyss-Inquart (doodstraf), Albert Speer (twintig jaar), Constantin von Neurath (vijftien jaar) en Hans Fritzsche (vrijspraak). Op de voorste rij: Hermann Goering (doodstraf), Rudolf Hess (levenslang), Joachim von Ribbentrop, Wilhelm Keitel, Ernst Kaltenbrunner, Alfred Rosenberg, Hans Frank, Wilhelm Frick, Julius Streicher (allen doodstraf), Walter Funk (levenslang) en Hjalmar Schacht (vrijspraak). Martin Bormann (doodstraf) was voortvluchtig.

Rechtsboven: het dode lichaam van Hans Frank, in leven nazi-gouverneur van de bezette Poolse gebieden, waar hij een onvoorstelbaar terreurregime leidde.

Rechtsonder: het lijk van Seyss-Inquart. Als rijkscommissaris in Nederland was hij een willige medeplichtige aan misdrijven tegen de menselijkheid en aan oorlogsmisdrijven.

US Signal Corps

ge organisatie wegens dat lidmaatschap kunnen straffen. Hoewel het Hof een aantal organisaties tot misdadig verklaarde, heeft dit in de geallieerde strafprocessen verder nauwelijks een rol gespeeld.

Het proces werd in vier talen gevoerd: Frans, Duits, Engels en Russisch. Elk gesproken woord, ieder document, werd in de overige drie talen vertaald. De verdachten beschikten over 27 Duitse advocaten met een grote staf van assistenten en secretaressen. Wanneer na 218 zittingsdagen op 1 oktober 1946 vonnis wordt gewezen, is een van de grootste processen uit de geschiedenis afgesloten. Het Hof heeft dan 240 getuigen gehoord, openbaar ministerie en verdediging hebben meer dan 300.000 documenten

bijeengebracht; het procesverbaal van de zitting telt 16.000 bladzijden, op 27.000 meter geluidsband en 7000 gramofonplaten is elk woord uit de terechtzitting vastgelegd. Na wat er aan georganiseerde misdadigheid aan het licht is gekomen, kunnen de veroordelingen nauwelijks verrassen. Bormann, Frank, Frick, Goering, Jodl, Kaltenbrunner, Keitel, Von Ribbentrop, Rosenberg, Sauckel, Seyss-Inquart en Streicher worden ter dood veroordeeld. Funk, Hess en Raeder krijgen levenslang. Dönitz, Von Neurath, Von Schirach en Speer worden tot een tijdelijke gevangenisstraf veroordeeld. Voor Fritzsche, Von Papen en Schacht volgt er vrijspraak. Het *Korps der Politischen Leiter*, de SS, de Gestapo en de SD

worden tot misdadige organisaties gestempeld. Het vonnis is niet unaniem: in een *dissenting opinion* keert de Russische rechter zich tegen de vrijspraken, die met betrekking tot Von Papen, die Hitler in het zadel hielp, en Schacht, jarenlang de financier van het nazi-regime, inderdaad enig opzien baren. Tot de misdadige organisaties rekent de Russische rechter ook het rijkskabinet, de generale staf en het opperbevel van de *Wehrmacht*.

Wat is de historische betekenis van proces en vonnis? Deze ligt in de revolutionaire rechts-schepping en rechtsverwerkelijking. Revolutionaire rechts-schepping door de creatie van het misdrijf tegen de vrede, de strafbaar-

stelling van de agressieve oorlog en van het misdrijf tegen de menselijkheid. Dat laatste maakt het optreden van een overheid, niet alleen ten aanzien van vreemde, maar ook van eigen burgers, tot een volkenrechtelijk delict, wanneer het gaat om een door die overheid bevolen of gedulde systematische vervolging of ontrecting. Revolutionair was ook de vaststelling dat sommige volkenrechtelijke plichten — bijvoorbeeld die om zich te onthouden van misdrijven tegen de menselijkheid — prevaleren boven verplichtingen die de nationale overheid oplegt, en dat individuen, onafhankelijk van hun positie, wegens schending van het volkenrecht strafrechtelijk verantwoordelijk zijn. De revolutionaire rechts-verwerkelijking is ge-

US Signal Corps

Duitse strafrecht (wegens moord, doodslag, diefstal, enzovoort) bestraft kunnen worden. Tot op de huidige dag worden immers op grond van dat strafrecht Duitsers door Duitse rechters veroordeeld, bijvoorbeeld wegens moord op joden.

Na de internationale berechting van Goering en consorten gingen de vier geallieerden ieder hun eigen weg, zij het ook dat de basis voor hun berechtingen dezelfde was: de wet nummer 10 van de Geallieerde Bestuursraad voor Duitsland met de drie delicten uit het Handvest van het Internationaal Militair Gerechtshof. Maar terwijl Frankrijk, Engeland en Rusland zich voornamelijk concentreerden op degenen die

INP

legen in het feit dat men op grond van deze rechtsregels metterdaad berecht en gestraft heeft, en dan juist degenen die tot dan toe door hun hoge positie buiten schot plachten te blijven. Van groot belang ook was het duidelijk vaststellen van de aard en de omvang van de nazi-misdrijven, die velen tot dan toe voor onbestaanbaar hadden gehouden; en niet in de laatste plaats de produktie van een vloed van materiaal, de basis van talrijke historische studies en van een verdere strafrechtelijke vervolging van de handlangers van het regime.

Tegen vonnis en procesvoering in Neurenberg zijn sinds 1945, hoofdzakelijk (maar niet alleen) van Duitse zijde, belangrijke bezwaren ge-

Ilse Koch, echtgenote van een kampcommandant van Buchenwald, zwanger voor haar rechters, die haar tot levenslang veroordeelden.

Boven: Karl Friedrich Brandt, arts, bedreef euthanasie en kreeg de doodstraf.

maakt. Als geheel echter was het een eerlijk proces, waarin de rechters zich grote moeite gaven schuld en onschuld af te wegen. Het vonnis trof geen onschuldigen: met uitzondering van Hess, die alleen wegens het misdrijf tegen de vrede veroordeeld werd, hadden alle veroordeelden voor hun als oorlogsmisdrijven of misdrijven tegen de menselijkheid gekwalificeerde daden ook volgens het in nazi-Duitsland geldende

eigenhandig misdrijven gepleegd hadden — bijvoorbeeld de bewakers van de concentratiekampen — voerde Amerika ook een reeks processen tegen de zogenoemde *Schreibtischtäter*: leidinggevende functionarissen van de politie en de SS, de justitie, administratie, industrie, diplomatie, *Wehrmacht* en de gezondheidsdiensten, die misdadige acties van lange duur en grote omvang hadden georganiseerd of geleid. In totaal ging het om twaalf processen, die wel de 'kleine' Neurenbergse processen worden genoemd. Zij werden voor Amerikaanse militaire tribunaal gevoerd en duurden van mei 1946 tot april 1949. Het betrof hier het militaire optreden in bezette gebieden, de *Euthanasie* en medische experimenten op gevangenen, de

moord op Polen, joden en zigeuners, de justitiële terreur tegen politieke tegenstanders door de *Sondergerichte* en de gedwongen tewerkstelling in de industrie. De tribunalen verfijnden en relativerden de soms wat absolute stellingen van het Internationaal Militair Gerechtshof en het Handvest, niet steeds tot genoegen van degenen die eens onder het nazi-juk gezucht hadden. Zo werd de vaststelling — door een van de Amerikaanse tribunalen in het proces tegen de zogenaamde *Südost-Generäle* — dat het doodschieten van gijzelaars onder bepaalde omstandigheden niet onrechtmatig is, door de Nederlandse Bijzondere Raad van Cassatie uitdrukkelijk afgewezen.

Van de 177 verdachten werden er 33 vrijgespro-

de capitulatie aantrof of die haar in de jaren 1945—1950 door de geallieerden vanuit Duitsland werden uitgeleverd. In de meeste Westeuropese staten was die berechting in 1952 afgesloten. Het accent lag in die landen meer op de vervolging van collaborateurs van eigen nationaliteit dan van Duitsers. Noorwegen veroordeelde 71 Duitsers tegen 46.000 Noorse collaborateurs; Denemarken nog geen 10 Duitsers tegen 11.000 collaborateurs en Nederland 205 Duitsers tegen meer dan 30.000 collaborateurs. Meer veroordelingen van Duitsers vielen in de Oosteuropese landen. Polen en Tsjechoslowakije schijnen elk circa 16.000 Duitsers veroordeeld te hebben.

Maar ook de Duitse justitie zat niet stil. Welis-

Euthanasie, verraad, misdaden tegen Duitse joden en politieke tegenstanders. Het eerste vonnis werd reeds op 6 september 1945 gewezen — de rechtbank in Giessen veroordeelde vijf nazi's tot straffen, variërend van twee tot vijftien jaar tuchthuis, wegens een moordaanslag, gepleegd op 10 april 1945 te Wetterfeld (Oberhessen) op een Duitse anti-fascist, van wie ze vreesden dat hij hen aan de Amerikaanse bezetter zou verraden. Tot op heden zijn in de Westduitse Bondsrepubliek meer dan 6000 Duitsers door de rechter veroordeeld en de processen duren nog steeds voort.

Zomin als de eens bezette landen met de resultaten van de berechting onverdeeld gelukkig zijn, zomin is dat in Duitsland het geval. Ten

ken, 24 kregen de doodstraf, 18 levenslang, de overigen tijdelijke gevangenisstraffen. Gelijktijdig met deze processen werden nog door andere rechtbanken Duitsers berecht: door de geallieerde rechtbanken in Duitsland, door de nationale justitie van de landen die Duitsland eens bezet had en door de Duitse justitie zelf. Omstreeks 1949 werden de geallieerde processen in Duitsland beëindigd. De westelijke geallieerden hebben 5000 Duitsers wegens oorlogsmisdrijven, misdrijven tegen de vrede of de menselijkheid veroordeeld (van wie 670 ter dood). Russische rechtbanken in Duitsland en Rusland hadden toen circa 24.000 veroordelingen uitgesproken. De justitie buiten Duitsland berechtte een aantal van de Duitsers die zij bij

Tijdens de Neurenbergse processen werd onder andere een verschroefd menselijk hoofd getoond als bewijsstuk van de begane misdaden. Het staat op het linker tafeltje in een glazen doosje. Daarnaast een stuk getatoeëerde menselijke huid.

waar waren haar handen in zoverre gebonden, dat zij tot 1949 alleen voor misdrijven tegen de menselijkheid, begaan door Duitsers tegen Duitsers (niet tegen geallieerden), en voor delicten van het Duitse wetboek van strafrecht mocht veroordelen. Dat weerhield haar echter niet al in de eerste jaren na de oorlog in die gevallen waarin ze wél bevoegd was, een groot aantal vonnissen te wijzen, met name wegens

dele zijn de geallieerde processen hier debet aan. Weliswaar zijn die, zeker voor wat de Westeuropese landen betreft, behoorlijk gevoerd, maar er zijn psychologische fouten gemaakt. Zo maakten bijna alle landen na de oorlog speciale strafbepalingen voor de Duitse delicten, hoewel de feiten onder de werking van het Duitse militaire strafrecht waren begaan en ook strafbaar waren.

Soms was er ook sprake van echt onrecht: in de door Amerika tegen enige kleinere oorlogsmisdadigers gevoerde processen waren opsporing en berechting van dien aard, dat de Amerikaanse regering een commissie moest sturen om orde op zaken te stellen. Enkele daar veroordeelde Duitsers werden toen terecht gegratieerd. Rus-

TROOST VAN SEYSS

Degene die het minst in staat is te berusten in het tegen hem uitgesproken doodvonnis is Sauckel. Hij bestormt kapper, gevangenisdokter en psycholoog met de woorden dat alles vast en zeker te wijten is aan een fout in de vertaling. Hij is er vast van overtuigd dat men de vergissing nog zal ontdekken en het vonnis zal herzien.

Het bericht over zijn vertwijfelde toestand doet snel de ronde in de cellen, en uiteindelijk is het Seyss-Inquart, die zelf ook ter dood veroordeeld

is, die enkele woorden van troost aan Sauckel schrijft.

Dr. Ludwig Pflücker, de Duitse gevangenisarts, brengt het briefje naar de vroegere leider van de 'Arbeitseinsatz'. Daarin staat onder andere te lezen:

'Waarde partijgenoot Sauckel! U hebt felle kritiek op uw vonnis. U meent dat het zo is uitgevallen, omdat een van uw woorden verkeerd vertaald en geïnterpreteerd is. Die indruk heb ik niet. Dat er een bevel van de Führer bestond, kan ons, die de moed en de kracht bezaten vooraan te staan in

*de strijd om het bestaan van ons volk, niet onthef-
fen van de verantwoordelijkheid. (...)*

Stonden wij in de frontdagen in de voorste rijen, dan zullen wij ook in het ongeluk vooraan moeten staan. Door onze konsekwente houding dragen wij ertoe bij de toekomst van ons volk weer op te bouwen.'

Uw Seyss-Inquart

(Uit: 'Opmars naar de galg', door J. J. Heydecker en J. Leeb — Amsterdam 1959)

land gebruikte de strafvervolgning soms om arbeidskrachten voor de herstelwerkzaamheden te krijgen. Zo werd een Duitse cavalerist wegens diefstal van socialistisch eigendom tot 25 jaar veroordeeld: hij had zijn paard van 'socialistisch gras' laten eten. En Nederland weigerde inreisvisa af te geven aan getuigen à décharge uit Duitsland die een Duitse verdachte had laten dagvaarden.

Het kan niet worden ontkend dat men op deze gevallen in Duitsland nogal eens eenzijdig de nadruk heeft gelegd en men soms ook de — ontegenzeggelijk gepleegde — misdrijven bij de bezetting van Oost-Duitsland met eigen misdaden als moord op joden meent te kunnen 'verrekenen'. Waar is echter dat bij de berechting, ook

Tijdens de zogenoemde kleine Neurenbergse processen werd onder meer dr. Klaus Schilling, een kamparts van Dachau, ter dood veroordeeld wegens zijn vele wrede experimenten. Hier zijn terechtstelling.

in Nederland, nog wel eens met twee maten is gemeten.

De berechtingen zijn in Duitsland nimmer geheel geaccepteerd. Vervolg van misdrijven uit de Tweede Wereldoorlog is een zaak van 'de anderen' gebleven, nimmer geheel tot eigen zaak geworden, zelfs niet na twintig jaar berechting door de eigen justitie. Dit is echter geenszins alleen aan de onvolkomenheden in de rechtspleging te wijten, maar aan de rechtsple-

ging als zodanig. De geallieerde berechting van de Duitse topfunctionarissen, die terecht een revolutionaire is genoemd, heeft (mét de verdere geallieerde bezettingspolitiek) een andere revolutie voorkomen: de definitieve afrekening door die Duitsers, die — naar de woorden van Jackson — niet minder dan de geallieerden een rekening met de verdachten te vereffenen hadden. Het uitblijven van een politieke en maatschappelijke afrekening op eigen, Duitse kracht heeft de justitiële afrekening in een vacuüm geplaatst en verhinderd dat zij is geworden wat zij om weerklink te vinden had moeten zijn: de justitiële afronding van een op eigen kracht voltooide politieke en maatschappelijke omwenteling.

DE BESTRAFFING VAN DE JAPANSE OORLOGSMISDADIGERS

FAIR AAN DE GALG

PROF. MR. B. V. A. RÖLING

Generaal Tojo verlaat het Internationale Militaire Tribunaal in Tokyo na zijn terdoodveroordeling wegens voorbereiding van een agressieve oorlog en de wrede behandeling van gevangenen.

wijten na de atoombombardementen en de systematische aanvallen op grote bevolkingscentra, waardoor vaak in één nacht meer dan honderdduizend burgers om het leven kwamen. Sommigen deelden dan ook het oordeel van een hooggeplaatst officier van de staf van MacArthur: *'This trial has been the worst hypocrisy in recorded history.'* ('Dit proces is de ergste huichelarij geweest in de geschiedenis van de mensheid.')

Misschien dat iets van deze houding meespeelde in het vreemde verschijnsel dat een proces als dat van Tokyo zo weinig aandacht kreeg. Merkwaardig genoeg is het vonnis van Tokyo nooit gedrukt en slechts beschikbaar in de oorspronkelijke gemimeografeerde vorm; van het meerderheidsvonnis werden fotokopieën vervaardigd, van de afwijkende opinies bestaan deze evenwel niet.

Het vonnis van Tokyo verdient meer aandacht en dat niet alleen omdat het, naar de trotse verklaring van de Amerikaanse aanklager, *'the biggest trial in history'* zou zijn. Als rechters traden vertegenwoordigers op van de elf landen die met Japan in oorlog waren geweest: de president Sir William Flood Webb (Australië), E. S. McDougall (Canada), Ju Ao Mei (China), lord Patrick (Engeland), H. Bernard (Frankrijk), R. B. Pal (India), B. V. A. Röling (Nederland), E. H. Northcroft (Nieuw-Zeeland), D. Jaranilla (Filippijnen), I. M. Zaryanow (Sowjetunie) en M. C. Cramer (Verenigde Staten). Hoofdaanklager was de Amerikaan Josef B. Keenan, bijgestaan door aanklagers uit genoemde landen. Aan het hoofd van de Nederlandse sectie stond mr. W. G. F. Borgerhoff Mulder.

Er waren achtentwintig verdachten: de minister-presidenten Hiranuma, Hirota en generaal Tojo; de ministers generaal Araki, maarschalk Hata, Hoshino, generaal Itagaki, Kaya, Kido (later grootzegelbewaarder), generaal Koiso, Matsuoka, generaal Minami, admiraal Nagano, Shigemitsu, admiraal Shimada, Suzuki, Togo; de ambassadeurs Oshima en Shiratori; de generaals Dohihara, Hashimoto, Kimura, Matsui, Muto, Sato, Umezu, de admiraal Oka en de auteur Okawa. Matsuoka en Nagano stierven tijdens het proces; Okawa werd krankzinnig verklaard en een week na het voltrekken van de doodvonissen als genezen ontslagen. Dohihara, Hirota, Itagaki, Kimura, Matsui, Muto en Tojo werden terechtgesteld; Togo kreeg twintig jaar gevangenisstraf en Shigemitsu zeven jaar, de overige verdachten kregen levenslang.

Alle verdachten hadden Japanse raadslieden. Toen de behoefte werd gevoeld aan raadslieden die meer vertrouwd waren met de gebezigde procesvorm, beval het Hof dat de aangeklaagden ook moesten beschikken over niet-Japanse verdedigers. Allen kregen daarop een Amerikaanse raadsman toegevoegd, met uitzondering van Hoshino, die een dergelijke bijstand weigerde. De twee soorten raadslieden compliceerden het proces; hun doelstellingen verschilden. De Japanse raadslieden waren er, evenals

Terwijl het proces van Neurenberg in de gehele wereld met intense belangstelling werd gevolgd, en ook daarna onderwerp van bespreking is gebleven door de juridische nieuwigheden die het had geïntroduceerd, is het proces van Tokyo vrijwel aan de publieke aandacht ontsnapt. Het werd ver weg gevoerd tegen, althans in Europa, nagenoeg onbekende aangeklaagden. De daden die aan de Japanse leiders werden verweten, waren ook minder spectaculair dan de demonische misdadigheid van Hitler en zijn volgelingen.

Het kan ook zijn dat meer twijfels bestonden over Japans gedrag en het goed recht dat gedrag te veroordelen, zeker in de Aziatische wereld. Japan verdedigde zijn optreden allereerst met de dreigende opkomst van het Chinese communisme en stelde dat alleen Japanse interventie had verhinderd dat heel China communistisch zou worden. (En — zo voegde men daaraan toe — als China communistisch zou worden, werd Japan het op den duur ook.) Een tweede motivering was de leuze: 'Azië voor de Aziaten'. De oorlog werd dus met name voorgesteld als een strijd tegen het koloniale stelsel in Azië. Deze leuze kreeg sterke nadruk na de aanval op Pearl Harbor.

De eerste motivering kon in de eerste jaren na de oorlog licht weinig serieus worden genomen. Het Tokyose hof, het *International Military Tribunal for the Far East* (IMTFE), wees bij meerderheidsbeslissing het beroep op de vrees voor het Russische en Chinese communisme, als algemeen element van de verdediging, als niet ter zake van de hand. Later, in het tijdperk van de 'koude oorlog', zou daar wellicht anders over zijn gedacht.

De tweede motivering moest menige Aziat aanspreken. Er was een Indisch leger geweest dat in volle overtuiging met de Japanners had meegevochten, en ook in andere koloniën werd 'collaboratie' met de Japanse bezetter (die de onafhankelijkheid beloofde) heel anders gezien dan in West-Europa collaboratie met de Duitsers. In ieder geval maakte de 'Pacific War' een einde aan het koloniale stelsel, ofschoon de door Japan als oorlogsdoel gedroomde 'Groot-Oostaziatische welvaartssfeer' niet tot stand kwam.

Wellicht speelden bij bovengenoemde twijfel ook de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki een rol. Naar geldend volkenrecht mocht de burgerbevolking niet als militair doel gekozen worden. Menige Japanner, en wellicht ook menige niet-Japanner, vroeg zich af of men nog het recht had Japan oorlogsmisdrijven te ver-

de verdachten, vooral op uit de eer van Japan en van de keizer ongerept te laten. De veel agressievere Amerikaanse verdedigers hadden slechts de persoonlijke belangen van hun cliënten op het oog.

Het proces duurde van 29 april 1946 tot 12 november 1948. Het procesverbaal van de zitting telt 49.858 bladzijden. Er werden 4336 documenten door het Hof als bewijsmiddel ontvangen en 419 getuigen gehoord. Het Hof kwam niet tot een unanieme beslissing. Bij de aanvang van het proces was door de toen aanwezige negen rechters afgesproken dat het vonnis bij meerderheid zou worden vastgesteld en dat geen afwijkende oordelen zouden worden gepubliceerd. Toen het college werd uitgebreid

uitvoering van de Verklaring van Potsdam en van de *Terms of Surrender*, waarin een strenge bestraffing van de oorlogsmisdadigers werd geëist. De misdrijven waarvoor berechting plaatsvond, bestonden uit de ook in Neurenberg gehanteerde drie categorieën: misdrijven tegen de vrede, conventionele oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid. De omschrijving in het Tokyo-charter wijkt hier en daar enigszins af van de formulering in het Handvest van Neurenberg. Zo werd, kort vóór de aanvang van het proces, het Charter nog gewijzigd waardoor uit de omschrijving van de misdrijven tegen de menselijkheid werd geschrapt dat ze gericht moesten zijn tegen de burgerbevolking. De bedoeling was om bestraffing moge-

recht, is voor zijn daad strafrechtelijk aansprakelijk.

Volgens het Charter moest er een eerlijk proces gevoerd worden. Het blijft de vraag of dit mogelijk is na een oorlog waarin ongelimiteerd propaganda is bedreven en waarin gevoelens van haat en verachting stelselmatig zijn aangewakkerd. Het is zeker onjuist te stellen dat dit soort processen slechts dient om de overwinnaar de mogelijkheid te geven zijn oorlogspropaganda waar te maken. Maar de invloed van de gekweekte stemming op het oordeel is groot. Hier en daar wordt onvermijdelijk de werkelijkheid geweld aangedaan. Naarmate een internationale rechtbank méér landen vertegenwoordigt, vermindert dat gevaar; het verdraaien of

met rechters uit India en de Filippijnen, bleek dat de Brits-Indiër Pal erop stond zo nodig een afwijkende mening (*dissenting opinion*) te kunnen geven, wat hij later ook uitvoerig heeft gedaan. Daardoor werd het voor de overige rechters die zich op sommige punten niet met de meerderheidsopinie konden verenigen, onvermijdelijk om hun afwijkende opinies openbaar te maken, hetgeen gedaan werd door Webb en Jaranilla (*concurring* (instemmende) *opinions*) en door Bernard en Röling (*dissenting opinions*). Vonnis en *opinions* tellen samen 2858 bladzijden.

Proces en vonnis berustten op een Charter, uitgegeven op 19 januari 1946 door generaal Douglas McArthur, die ook het IMTFE instelde, ter

Vertegenwoordigers van de elf landen die met Japan in oorlog waren geweest, traden in Tokyo op als rechters. President was de Australiër Sir William Flood Webb (midden). Nederland werd in het Tribunaal vertegenwoordigd door prof. mr. B. V. A. Röling (2e van links).

lijk te maken wegens het massaal doden van militairen in een onrechtmatige oorlog. Daarop waren ook de aanklachten gericht. Het Hof is hier evenwel niet op ingegaan. Evenals in de andere naoorlogse processen is men ervan uitgegaan dat ook de onrechtmatige oorlog een oorlog is, waarin het oorlogsrecht geldt: slechts de militair die doodt in strijd met het oorlogs-

verbloemen van de historische feiten is geringer, omdat men elkaar bepaalde verdraaiingen of verbloemen misgunt. (Het Russische proces in Chabarowsk, van 25 tot 30 december 1949, is een schoolvoorbeeld van een vonnis waar dit soort correcties niet plaats had: het bewijs werd geleverd geacht dat de keizer directe bevelen had gegeven om tegen China bacteriologische wapens te gebruiken.) De opgedane ervaring pleit voor de deelneming van 'neutrale' rechters; het zou zelfs wenselijk zijn een rechter uit het verslagen land te laten deelnemen, omdat daarvan een corrigerende invloed zou kunnen uitgaan.

De tenlastelegging betrof de buitenlandse politiek van Japan van 1928 tot de capitulatie en

het gedrag in de oorlog. Zij bevatte 55 beschuldigingen in drie groepen: betreffende de samenwerking, voorbereiding, het beginnen en voeren van oorlogen; moord, met name het doden in een onwettige oorlog en in strijd met de regels van het oorlogsrecht (en andere conventionele oorlogsmisdrijven) en misdrijven tegen de menselijkheid. In een appendix werden in tien secties bijzonderheden genoemd, in andere de artikelen van de verdragen die zouden zijn geschonden en de toezeggingen die Japan niet gestand had gedaan. Nadere bijzonderheden werden gegeven over de derde groep en voorts werd opgesomd bij welke misdadige activiteiten ieder van de verdachten betrokken was geweest. Juist omdat er werd uitgegaan van een samen-

dachten inderdaad een eerlijke kans op verdediging zouden krijgen, was begrijpelijk. Men kon daaraan twifelen, toen bevelen van de *Supreme Commander Allied Powers (SCAP)* regelmatig gemotiveerd bleken met het feit dat Japan een agressieve oorlog had gevoerd (wat het Hof eerst nog moest vaststellen). Een bekend Amerikaans tijdschrift droeg bij tot de verwarring door te verzekeren: *'We'll give them a fair trial, and then hang them.'* ('We zullen ze een eerlijk proces geven en daarna ophangen.') Het zou onwaarschijnlijk zijn de zwakke kanten van monsterprocessen te verheimelijken. Ze duidelijk aanwijzen betekent dat vele fouten een volgende maal kunnen worden vermeden. Het erkennen van die fouten betekent echter

zegt werd dat de Amerikaanse atoombomben de ogen openden voor de misdadigheid van de Japanse agressie. Niet ontkend kan worden dat het revolutionaire gebeuren van de individuele berechting gesteund werd door het inzicht, dat in het atoomtijdperk alle middelen ter voorkoming van een oorlog dienden te worden aangewend. Een van die middelen tot preventie is de morele en juridische afkeuring van de oorlog, met daaraan verbonden de consequentie van individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

Tokyo neemt hier een bijzondere plaats in. In het vonnis werd verklaard: *'There has been no more important trial in history.'* Waarin ligt de bijzondere bijdrage van het vonnis van Tokyo?

spanning die uitmondde in de Pacific-oorlog, werden grensincidenten, zoals de gevechten aan de Khalkin-Golrivier (1939) en aan het Khasanmeer (1938), als oorlogen tegen de Sowjetunie behandeld. Men zou kunnen stellen dat een oordeel over zo'n complex geheel van gebeurtenissen nauwelijks in één proces gegeven kan worden, zelfs al duurt dit enkele jaren. Men kan zich ook afvragen of eenzijdige belichting kan worden vermeden, als één partij (de aanklagende) de beschikking heeft over alle belastende documenten en daaruit zelfstandig een keuze maakt. In het Charter waren enkele grondregels opgenomen, die een eerlijke procesvoering moesten verzekeren. Maar de twijfel in Japan of de ver-

De verdachten. Eerste rij van links naar rechts: (Dohihara), Hata, Hirota, Minami, Tojo, Oka, Umezu, Araki, Muto, Hoshino, Kaga, Kido, Kimura. Achter: Hashimoto, Koiso, Nagano, Oshima, Matsui, Okawa, Hiranuma, Togo, Matsuoka, Shigemitsu, Sato, Shimada, Shiratori, Suzuki (en Itagaki).

niet dat daardoor aan de processen hun waarde wordt ontnomen. Die waarde ligt hierin dat individuele verantwoordelijkheid voor het ontketenen van een oorlog en voor wangedrag gedurende een oorlog voorgoed als beginsel is aanvaard. Neurenberg en Tokyo zijn onuitwisbare precedenter. Het was wellicht enigszins overdreven toen ge-

Men kan hier denken aan een tweetal aspecten: dat van de misdrijven tegen de vrede en dat van de conventionele oorlogsmisdrijven. Gegeven de strafbaarheid van de agressieve oorlog is de belangrijke vraag: hoe ver strekt de aansprakelijkheid zich uit? In Neurenberg had men te doen met een dictatoriaal regime, waarin een heel kleine groep de politiek bepaalde en uitvoerde. In Tokyo bestond evenmin een democratische regering in de positieve betekenis van dat begrip. De regering daar had veel aspecten van een militaire dictatuur. Maar van een gesloten systeem was geen sprake. Kabinetten vertegenwoordigden uiteenlopende opvattingen. Zo bestond er een duidelijke controverse tussen de militaire en de burgerministers. Daar-

door kon het gebeuren dat een burger vóór de oorlog als minister van buitenlandse zaken tot een kabinet toetrad met het doel het uitbreken van de oorlog te voorkomen (Togo), terwijl zijn collega tijdens de oorlog de strijd zo spoedig mogelijk wilde beëindigen. (Shigemitsu). De vraag rijst dan: is iemand die welbewust deel heeft uitgemaakt van een oorlogskabinet, daardoor medeschuldig aan de oorlog? Waar ligt hier de grens van de strafrechtelijke aansprakelijkheid?

Dezelfde vraag kon ook gelden voor hoge civiele autoriteiten als de grootzegelbewaarder Kido, de directe adviseur van de keizer, en voor hoge militairen als veldmaarschalk Hata, die wel het opperbevel had gevoerd, maar zich als

met de bedrivers van de oorlogsmisdaden zelf of met degenen die uitdrukkelijk bevel ertoe hadden gegeven. Neurenberg ging noch in de aanklacht, noch in het vonnis in op de kwestie van persoonlijke aansprakelijkheid wegens het in gebreke blijven bij het voorkomen van systematisch gepleegde oorlogsmisdrijven. Die verantwoordelijkheid betreft natuurlijk niet een aansprakelijkheid wegens het niet verhinderen van het uit de band springen van een enkeling. Het gaat om tegen het nalaten op te treden, wanneer blijkt dat stelselmatig misdadige praktijken worden gevolgd, terwijl men het in zijn macht heeft aan deze misdaden een einde te maken.

Hoe ver strekt zich de aansprakelijkheid uit

voor nalaten en toelaten? Die vraag was belangrijk in Tokyo, waar nauwelijks sprake was van centraal gegeven, duidelijk misdadige bevelen. De vraag had al gespeeld bij het proces tegen generaal Yamashita in Manila, die wegens nalatigheid ter dood werd gebracht. Beroep tegen dit vonnis werd door het Hoogerechtshof in Washington verworpen. In zijn *dissenting opinion* verklaarde rechter Murphy: 'Indeed, the fate of some future President of the United States and his Chiefs of Staff and military advisors may well have been sealed by this decision...' ('Het lot van een toekomstige president van de Verenigde Staten, van zijn stafchefs en zijn militaire raadgevers zou door deze beslissing wel eens bezegeld kunnen zijn...')

zodanig nooit had ingelaten met de buitenlandse politiek. Maakt een opperbevelhebber die zijn functie uitoefent in een onrechtmatige oorlog, zich schuldig aan het misdrijf tegen de vrede? Positieve beantwoording van die vraag zou meebrengen dat van de militairen geëist zou worden zich te bemoeien met de buitenlandse politiek, meer dan louter als adviseur in strategische kwesties. De vraag kan worden gesteld of dit standpunt voor de vrede wel zo gunstig zou zijn.

Het tweede aspect van het vonnis is wellicht nog belangrijker. In Neurenberg ging het om een door en door misdadige regering, die 'von höchster Stelle' misdadige bevelen had gegeven. Vandaar dat men zich daar slechts bezighield

Op 11 december 1948 wees het Tribunaal in Tokyo vonnis. Oud-premier Tojo (eerste rij, vijfde van links), Dohihara, Hirota, Itagaki, Kimura, Matsui en Muto werden veroordeeld tot de strop.

Rechtsboven: oud-ambassadeur Oshima (links) en generaal Matsui bij het betreden van de rechtszaal in het ministerie van oorlog in Tokyo.

Rechtsonder: een Japanner buigt zich over het van pijn vertrokken gezicht van generaal Tojo, nadat deze een poging heeft gedaan zich van het leven te beroven.

Het vonnis van Tokyo gaat uitvoerig in op de verantwoordelijkheid voor nalaten en toelaten, op basis van de dagvaarding. Hoe ver gaat de aansprakelijkheid van ministers van buitenlandse zaken (Hirota, Togo, Shigemitsu), van generale staf en opperbevelhebbers? De lijn van aansprakelijkheid zal duidelijk moeten worden getrokken. Recente ervaringen (Vietnam) wijzen erop dat erkende aansprakelijkheid voor nalaten en toelaten van wezenlijk belang kan zijn voor het voorkomen en beëindigen van wat terecht 'structurele oorlogsmisdadigheid' is genoemd. Voor deze aspecten van supranationale, individueel-strafrechtelijke verantwoordelijkheid is het proces van Tokyo van onschatbare betekenis.

ZIJN LAATSTE 'BANZAI'

De datum van de executie werd tenslotte bepaald op 23 december 1948. Alle terdoodveroordeelden kregen toestemming voor een laatste bezoek, van niet meer dan vijf personen.

Tojo liet zijn vrouw en vier dochters komen voor het afscheid. Achter hem stond een M.P. en hij was geboeid aan een Amerikaanse officier, die naast hem zat. Toen hij zag hoe zijn jongste dochter naar zijn boeien zat te kijken, zei Tojo: 'Kimie, je vindt het erg dat ik geboeid ben, hè?' Hij lachte. 'Maar dat is in het geheel niet erg, hoor. Ze kunnen mijn handen binden of mijn voeten boeien, maar niemand heeft ooit mijn hart kunnen binden.' Tijdens dat laatste gesprek sprak hij met zijn dochters voornamelijk over godsdienstige zaken.

(...)

In de nacht van de 22e december ontving hij in zijn cel de boeddhistische priester Hanayama. Hij overhandigde de priester een haikoe, die hij in de eenzaamheid van de gevangenis cel voor zijn vrouw gemaakt had. Al eerder had hij zijn vrouw laten beloven dat zij zich niet 'bij hem zou voegen', zoals hij het uitdrukte, om wille van de kinderen, die nog alle steun nodig hadden.

In dit vers legde hij zijn bekommernis neer vanwege de moeilijke, eenzame jaren, die haar na zijn executie zonder enige twijfel te wachten stonden:

Hoog langs de hemel
Een eenzame wilde gans —
Mijn hart krimpt ineen.

In de laatste weken van zijn gevangenschap had hij gewerkt aan zijn testament, waarvan hij de tekst aan Hanayama toevertrouwde. Hij begreep dat de Amerikanen het waarschijnlijk in beslag zouden nemen — wat zij inderdaad deden — en dicteerde daarom grote stukken eruit aan de priester, zodat zijn gedachten later, als de bitterheid over de Pacific-oorlog was verzacht, openbaar gemaakt konden worden.

Mijn executie biedt mij enige troost', zei hij, 'al kan die mijn verantwoordelijkheid jegens de natie niet goedmaken. Tegenover het buitenland verklaar ik mij onschuldig. Ik heb gebogen voor overmacht... Ik ga naar de galg in het besef van mijn verantwoordelijkheid.'

(...)

Kort voor één uur in de morgen kwam de M.P. Tojo halen. Hij werd naar de gevangienstempel gebracht, waar de overige veroordeelden, Dohihara, Muto en Matsui, reeds wachtten. Terwijl een priester boeddhistische soetra's zong, luisterden zij met gebogen hoofden. Nadat zij voor het laatst afscheid van elkaar hadden genomen en Hanayama hadden bedankt, voegde Tojo zich bij hen. Allen riepen Banzai voor de keizer en Dai-Nippon.

Naast de grimmig kijkende bewakers, die hoog boven hem uittorenden, zag Tojo er in zijn slechtzittende gevangenisuniform en zonder bril en gebit schriel, armzalig en verschrompeld uit. Om half twee in de ochtend van 23 december beëindigde generaal Hideki Tojo zijn leven aan de galg. De week daarop zou hij vierenzestig zijn geworden.

(Samengevat uit: 'Tojo: The Last Banzai', door Courtney Browne — New York 1967.)

DE BIJZONDERE RECHTSPLEGING
IN NEDERLAND

ZUIVERING MET VLEKKEN

PROF. MR. J. C. M. LEYTEN

De Nederlandse regering te Londen vaardigde eind 1943 een aantal besluiten uit (krachtens staatsnoodrecht met wetten gelijk te stellen, hoewel de volksvertegenwoordiging er niet aan te pas kwam) die samen met het Tribunaalbesluit van september 1944 het wettelijk raam vormden waarbinnen oorlogsvergripen berecht zouden worden. Opzet was, dat de bedrivers van oorlogsmisdrijven, genoemd in het besluit Buitengewoon Strafrecht (B.B.S.), terecht zouden staan voor een vijftal Bijzondere Gerechtshoven, met 'beroepsmogelijkheid' bij de Bijzondere Raad van Cassatie. Daarnaast zouden onvaderlandslievend gedrag en het blijken van nationaal-socialistische sympathieën behandeld worden door een van de negentien

ties (met de daaraan vaak verbonden onwaardige vertoningen) beleefde, begon de berechting zelf veel te laat. Uit de eerste tijd zijn geen nauwkeurige cijfers bekend over het aantal arrestaties. Kort na de bevrijding van heel Nederland, op 15 mei 1945, bedroeg het totaal der geïnterneerden bijna 25.000. Vijf maanden later was dit aantal gestegen tot ruim 96.000, waaronder ongeveer 24.000, meest jonge vrouwen. Dit is tevens het hoogste geregistreerde aantal geweest van een bepaald moment. Het totaal aantal politieke delinquenten, dat de eniger tijd na de bevrijding heeft vastgezet, wordt geschat op 120 à 150.000. Ruim het dubbele hiervan heeft een politiek strafrechtelijk dossier gehad, dat tot onderzoek noopte inzake zuivering en/of

teurs en meelopers kwijt was. Zelfs voor wie de bezettingsperiode gruwelijke realiteit is geweest, blijft het onbegrijpelijk hoezeer primitieve instincten zich lieten gelden. Volstaan kan worden met een paar citaten. Het eerste is van de advocaat-fiscaal bij het Bijzondere Gerechtshof te Amsterdam en gezegd op een persconferentie (Het Parool, 21 januari 1946): 'Mr. S. keerde zich scherp tegen de opvatting, dat lichte gevallen zouden moeten worden losgelaten. Hij zeide geen lichte gevallen van land- en volksverraad te kennen... Voor verraders past alleen de doodstraf. Ook de opvatting, dat lichte straffen wenselijk waren voor jeugdige delinquenten, achtte de advocaat-fiscaal verwerpelijk.' Men bedenke hierbij dat de beslissing over

Tribunalen. Daarnaast, want wie wegens misdrijf was berecht door een Bijzonder Gerechtshof, zou zich bovendien voor een Tribunaal moeten verantwoorden als zijn of haar gedrag tevens onvaderlandslievend was geweest. Snel bleek, dat dergelijke dubbele berechtingen, als zij al gewenst waren, doodgewoon niet te realiseren waren, waarna de regeling aan die werkelijkheid werd aangepast: 'lichte' gevallen kwamen voor een Tribunaal, 'zware' voor een Bijzonder Hof.

De bevrijding van Nederland voltrok zich schoksgewijs in de periode tussen september 1944 en 5 mei 1945. Voor het eerder bevrijde zuiden, dat reeds kort nadien massale arresta-

Nederlandse SS'ers en collaborateurs, deels gekleed in de kampkleding van vroegere gevangenen, in het concentratiekamp Vught.

Links: na de bevrijding van Apeldoorn, in april 1945, werden allen die 'fout' waren geweest, in arrest gesteld.

berechting, zodat op iedere dertig Nederlanders er ten naaste bij één met een vorm van 'buitengewone' rechtspleging te maken heeft gekregen.

Bijltjesdag was voorkomen, maar dit betekende niet dat het Nederlandse volk zijn gevoelens van wrok jegens verraders, handlangers, profi-

vrijlating van lichte gevallen in de praktijk in handen van de advocaat-fiscaal lag. Tegen dergelijke uitlatingen rees wel verzet, maar zij werden niet als absurd gebrandmerkt. Het tweede citaat is van een psychiater, in het kader van een debat over de juistheid van de weer ingevoerde doodstraf. Hij merkt op dat de inleiders van het debat (J. A. Diepenhorst die vóór en J. Wiarda die tégen de doodstraf was) de psychologische kant van het vraagstuk hebben verwaarloosd: 'Immers de 'volksconsciëntie' eist wraak voor al het gruwelijk onrecht, dat in oorlogstijd door de vijand en zijn handlangers is misdreven.' Aan het opgekropte haat-en wraakgevoel moet, mits geleid, ontlading worden gegeven: 'Dit eischt de gerechtigheid.' De jurist

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

wel als tuchtrecht en tuchtrecht leidt niet tot straffen, maar tot maatregelen met heropvoeding als doel. Of iemand ooit in ernst de maatregelen die het Tribunaal kon nemen, anders heeft beschouwd dan als straf — en wel straf ter *vergelding*, omdat preventie niet meer nodig was — valt te betwijfelen. Toch werd met de heropvoedingsgedachte wel geschermd bij het opleggen van maatregelen als internering tot een maximum van tien jaar, verbeurdverklaring van het vermogen — aanvankelijk onbeperkt mogelijk, later tot driekwart van het gehele vermogen — en ontzetting uit rechten, functies en beroepen. Het oordeel van een auteur, dat de heropvoeding mislukt is, maar ook móést mislukken, is juist, maar houdt eigenlijk in dat de

**Van Genechten bij zijn arrestatie.
Later zou hij in zijn cel zelfmoord plegen.**

**Onder: de commandant van de BS
op Texel nam stelling tegen het op eigen gezag
kaalknippen van meisjes.**

NIET kaalknippen!!

De Commandant van de Nederlandsche Burger Strijdkrachten waarschuwt de ingezetenen tegen het KAALKNIPPEN of enigerlei andere wijze mishandelen van meisjes die zich naar het oordeel van de burgers tijdens de bezetting hebben misdragen.

AANSLAGEN tegen deze meisjes ondernomen zullen door de Geallieerde Autoriteiten ZWAAR worden gestraft.

Texel, 11 Mei 1945

De Commandant voornoemd,

W. N. KELDER

die van dit debat verslag geeft, is het met deze geciteerde opvatting geheel eens en dringt aan op snelle executie van de uitgesproken doodstraffen.

Is het een wonder, dat bij dergelijke uitspraken van degenen die beroepshalve beter moesten weten, de volksconsciëntie op een ander punt voorlopig niet of slecht werkte? In de vele kampen met hun overvolle bezetting, waarvoor 25.000 bewakers nodig waren, kwamen — niet overal, maar ook niet bij uitzondering — mistoestanden voor. Mishandelingen, plagerijen, gebrek aan voedsel, slechte behuizing verergerden de ellende van het lange, gedwongen samenzijn in onvrijheid van zovelen, die van zeer uiteenlopende aard, leeftijd en karakter waren. En

het duurde voor velen maanden, zelfs jaren, vóór zij aan berechting of vrijlating toe waren. Onder hen bevonden zich ook onschuldigen en mannen en vrouwen wier fouten in geen enkele reële verhouding stonden tot het leed dat hun zo overvloedig en langdurig werd toebedeeld.

De Tribunalen behandelden dus de lichte gevallen en of een geval licht was, beoordeelde het openbaar ministerie bij de Bijzondere Gerechtshoven. Het is niet vreemd het lichte geval in verbanding te brengen met de lichte bestraffing. Wat de Tribunaalbeslissingen betreft, moeten daarbij twee kanttekeningen worden geplaatst. De eerste is van theoretische aard: men beschouwde de behandeling voor de Tribunalen

toch opgelegde maatregelen dus een ander doel hadden. Maar al evenmin kan men spreken van doorgaans *lichte* straffen, die voor lichte gevallen werden opgelegd. De tribunalen gaven ongeveer 47.000 beslissingen in de periode tussen 25 juli 1945, toen de eerste beslissing afkwam, en 1 juni 1948, toen de Tribunalen werden opgeheven. In meer dan 28.000 gevallen werd een internering gelast van 1 tot 5 jaar, in ruim 1300 van 5 tot 10 en in 531 gevallen van de maximale termijn.

Dit zijn stuk voor stuk zware correcties, die zich ook voordoen op het terrein van de verbeurdverklaring: op 17 december 1945 kon een Tribunaal een oude man niet méér verwijten dan zijn lidmaatschap van de NSB en de belegging van

wat geld in 'deutschfreundliche' projecten. Hier volgt de hoofdoverweging: 'Het Tribunaal heeft de overtuiging bekomen, dat de beschuldigde tijdens de bezetting een *zeer onsympathieke houding* heeft aangenomen.' De man was te oud en te ziek om hem als straf internering op te leggen, maar hij werd uit het actieve en passieve kiesrecht ontzet en bovendien werd van zijn vermogen een bedrag van f100.000 verbeurd verklaard.

Iedere kamer van een Tribunaal bestond uit drie leden en een jurist-secretaris. Ook de voorzitter was jurist (met ervaring in de rechtspraak); de bijzitters waren leken, vaak vooraanstaande lokale verzetslieden. Wonderlijk ge-

Gearresteerde NSB-leiders op de binnenplaats van de Scheveningse strafgevangenis.

Van links naar rechts:

Enklaar, Max Blokzijl, Van Genechten, Mussert, Huygen, Westra en Van Maasdijk, kort na hun vangenneming.

trole, die tot weigering van het fiat konden leiden, richtte zich vooral tegen ondeugdelijke onderzoeksmethoden en te hoge straffen. Dat al de tribunaalbeslissingen door deze Hoge Autoriteiten moesten worden gefiatteerd (ook de beschuldigde kon daar niet van afzien), veroorzaakte echter in vele gevallen een niet onaanzienlijke vertraging in de afdoening: wachtend op de fiatting van de uitspraak van het Tribunaal bleef de internering gehandhaafd. Hoger beroep of cassatie tegen de beslissing bestond overigens niet.

Geleidelijk aan werden de Tribunalen milder. Het langdurige voorarrest werd, al voorzag de wet daar niet in, op de straf in mindering gebracht. De veroordeelde kon in vrijheid worden gesteld vóór de interneringstermijn die hem was opgelegd, geëindigd was (eens per jaar werd gezien of internering nog nodig was) en op spitsvondige wijze werd *voorwaardelijke* internering reeds toegepast, vóór de wet in juni 1947 dit mogelijk maakte. Die mildheid was niet alleen het gevolg van het luwen van de aanvan-

Toch is dit instituut, vooral in zijn voorwaardelijke vorm, het meest gebruikt bij de afwikkeling van het probleem der politieke delinquenten: in het ressort Den Haag werden ruim 51.500 gevallen aangebracht, waarvan 3800 werden berecht door een Bijzonder Gerechtshof en 6400 door een Tribunaal; 11.250 gevallen werden niet behandeld (geseponeerd), en naast ruim 24.500 voorwaardelijke stonden 5000 onvoorwaardelijke buitenvervolginstellingen.

De zeer langdurige internering (wat haar werking betreft te vergelijken met de voorlopige hechtenis) verschilde daarvan duidelijk wat betreft de wijze waarop zij tot stand kwam en bleef. De arrestaties geschieden veelal door de Binnenlandse Strijdkrachten, die echter al spoedig in een competentiestrijd gewikkeld raakten met het Militair Gezag en de plaatselijke gezagsdragers, die de politie wilden inschakelen. Enige rechterlijke controle op de arrestaties bestond echter aanvankelijk niet, evenmin als

noeg ontbrak bij deze strafkamers een openbaar ministerie. In de kamers, die bij meerderheid beslisten, stonden aldus de 'goede' Nederlanders tegenover de 'foute'. Het oordeel over het lekenement in de Tribunalen was zeker niet ongunstig. Wel rezen er bezwaren tegen de werkwijze van de Tribunalen, die echter stoelde op een gebrekkige wettelijke regeling, mede gevolg van de tuchtrechtsopvatting, en tegen de vaak al te summiere behandeling bij — vooral aanvankelijk — geduchte strafoplegging. Toch was er een garantie voor een behoorlijke, enigszins uniforme berechting. De beslissingen konden pas werken na het 'fiat' van een van de vijf Hoge Autoriteiten, geroutineerde, deskundige juristen uit de hogere rechtspraak. Hun con-

kelijk verontwaardiging, maar ook van het feit, dat een groot aantal geïnterneerden als uitvloeisel van een in oktober 1945 genomen besluit *zonder proces* al dan niet voorwaardelijk buiten vervolging werd gesteld. Dit moesten natuurlijk van de lichte gevallen de bijzonder lichte zijn, maar de trage afwerking van de berechting maakte het nodig hiervoor zeer velen in aanmerking te laten komen. Bij het volgen van deze procedure kon het gewicht van de zaak niet altijd met evenveel zorgvuldigheid worden afgewogen.

De beslissing of iemand buiten vervolging zou worden gesteld lag bij het openbaar ministerie, en wij zagen reeds dat de Amsterdamse advocaat-fiscaal er aanvankelijk niets voor voelde.

controle op noodzaak van voortdurende internering. Tenslotte kon de geïnterneerde ook geen verzoek tot opheffing der internering doen: wie vastzat bleef zitten, tenzij hij bijzondere uitwegen kende. Deze rechteloze situatie heeft niet lang kunnen duren: invrijheidstellingen zonder dat de zaak zelf daarmee van de baan was (zoals bij buitenvervolginstelling), werden weldra mogelijk en een driemaandelijks controle werd ingevoerd op de noodzaak van verlenging van de internering. Gedurende geruime tijd was het echter weer — praktisch bij uitsluiting — de procureur-fiscaal, die over de in vrijheidstelling een beslissing nam. Pas op 31 juli 1947 werd de mogelijkheid geschapen, dat het Tribunaal of het Hof op een door de ge-

interneerde ingediend verzoek diens invrijheidstelling beval.

Een Amerikaanse beoordelaar van onze buitengewone rechtspleging heeft kritiek op de inhoud van het Tribunaalbesluit, maar is vol lof voor wat juristen en leken op deze gebrekkige basis nog tot stand brachten. In Nederland was er ook op de praktijk zelf wel vrij veel kritiek. Zeker is echter, dat aanvankelijke fouten, welke in vele gevallen een gevolg waren van te emotionele betrokkenheid bij het gebeurde, geleidelijk aan verminderden en tenslotte achterwege bleven.

De Bijzondere Gerechtshoven oordeelden over zware gevallen, waaronder geruchtmakende als die van Mussert, Blokzijl, Van Genechten, Rauter, jhr. de Geer, Christiansen en Schreieder, maar ook over velen wier namen, hoe infaam hun daden vaak ook waren, in vergetelheid zijn geraakt. Zij beslisten met vijf, later drie raadsheren (juristen en militairen) en het openbaar ministerie werd waargenomen door de machtige procureur-fiscaal of zijn vervanger: de advocaat-fiscaal. Vanaf 31 juli 1947 werd het zelfs mogelijk, dat bij betrekkelijk lichte gevallen de beslissing werd gegeven door één raadsheer, maar de betrokkenen hoefden zich daarbij niet neer te leggen. De bevoegdheid van de Bijzondere Gerechtshoven beperkte zich niet als die van de Tribunalen tot Nederlanders, zoals uit het bovenstaande blijkt. Wie verdacht werd van een misdrijf, omschreven in het BBS (hulp aan de vijand, verraad, indiensttreding bij vijandelijk leger), kon voor het Hof gedaagd worden. Voor zeer ernstige misdrijven voerde het BBS de in 1870 hier afgeschafte doodstraf weer in, nog wel met terugwerkende kracht. Tot december 1950 werden 138 doodstraffen uitgesproken; op die datum waren daarvan, ingevolge gratieverlening, 'slechts' 36 tenuitvoergelegd. Aanvankelijk waren het enkelingen als Van Bemmelen, die 'niettegenstaande Auschwitz', waar hij juist tevoren de gruwel der ontmenselijking had gezien, zich tegen de dood-

straf verzetten. Ter verdediging ervan beriep de minister zich dan ook op de rechtsovertuiging van de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk. In oktober 1945 was de uitslag van een enquête waarbij de vraag was gesteld: moeten zeer ernstige oorlogsmisdadigers met de dood worden gestraft?: 73% ja, 22% neen, 5% geen oordeel. Ook hier het geijkte patroon: na verloop van tijd verminderde het aantal doodstraffen.

Van de grote processen is dat van Rauter in juridische zin wellicht het belangrijkste geworden. Mussert is — voor wie *nu* van zijn proces kennis neemt — in verdediging en houding niet zó belachelijk geweest als velen einde 1945 meenden. De procureur-fiscaal Zaaijer gaf in zijn requisitoir hem, en zeker Van Genechten, aan wiens verdediging enige grandeur niet kan worden ontzegd, het volle pond, wat niet steeds in dit soort zaken door iedereen gebeurde. Nogal vaak valt bij de behandeling ter zitting een (haast persoonlijk) vijandige houding op. De raadsman die Mussert zowel in eerste als in tweede instantie verdedigde, liet naar buiten zonder meer duidelijk uitkomen dat hij toegevoegd raadsman was, die zich niet aan de hem opgelegde plicht kon onttrekken, wat niet wegnam dat zijn verdediging niveau had.

Ter illustratie van de ernst, de grote belangen en de moeilijkheid van deze processen twee passages: één uit de persoonlijke verdediging van Van Genechten, en één uit een sententie van de Bijzondere Raad van Cassatie, in een zaak die pas later een *cause célèbre* zou worden: de zaak-Weinreb, een overweging die, gezien de omstandigheden, de grenzen raakt of misschien overschrijdt van het gebied waarop het recht kan heersen.

Van Genechten: 'Ik sta voor U met handen, waaraan noch slijk noch bloed kleeft: geen slijk, want ik heb tegen de corruptie in de NSB gevochten... en ik ben zelf geen ogenblik corrupt geweest... Ik sta ook zonder bloed aan mijn handen. Er is geen mens die tengevolge

van mij de dood is ingegaan of een onduelbaar lijden heeft ondergaan.' (Dit laatste wordt weer benadrukt in zijn afscheidsbrief voor zijn zelfmoord.)

De Bijzondere Raad van Cassatie inzake Weinreb, 25 oktober 1948: Nadat is vastgesteld, dat Weinreb individuele personen heeft opgeofferd 'tot redding van zichzelf, zijn eigen gezin en een grotere groep, welker lot hij in handen had genomen', overweegt de Raad 'dat de *rechtsorde* niet gedoogt, dat enig mens, in vertrouwen op eigen kunnen en naar eigen morele maatstaf, aldus beschikt over leven en lot van anderen'.

Nog slechts een enkele opmerking over de procesgang: nieuw én vreemd was, dat de verdachte tot juni 1947 slechts in cassatie kon gaan, als het Gerechtshof dat beslist had, dit toestond. Wel weigerde het Hof in belangrijke gevallen nooit, maar het bleef een vreemde eend in de bijt van het Nederlandse strafrecht. Later kon verdachte zelfstandig in cassatie gaan indien hij tot de doodstraf of tot meer dan zes jaar gevangenisstraf was veroordeeld en ook wanneer het openbaar ministerie in cassatie ging.

De Bijzondere Raad van Cassatie, oordelende met 5 leden (waarvan één militair), had, anders dan de Hoge Raad in strafzaken, de bevoegdheid een in eerste instantie opgelegde straf te verhogen of te verlagen en de Raad maakte vooral van die laatste bevoegdheid in verscheidene gevallen gebruik. Op het werk van Hoven en Raad is minder kritiek gekomen dan op dat van de Tribunalen en veel minder dan op dat van de Zuiveringsraden. Toch kan dat nauwelijks aan de hoeveelheid werk gelegen hebben. In enkele jaren tijds heeft de Bijzondere Raad van Cassatie 3152 gevallen van vaak zeer moeilijke aard te berechten gekregen. De Hoven zijn geleidelijk aan opgeheven, het laatst dat van Amsterdam op 1 januari 1950. Ook de Bijzondere Raad van Cassatie beëindigde zijn werk, en wel in 1951. Voor de overblijvende gevallen is onderdak gezocht bij de gewone rechterlijke macht.

In het kamp aan de Levantkade te Amsterdam, met (behalve de vrouwen) een drieduizendvijfhonderd man, moesten de geïnterneerden in de beide grote mannenloodsen dag en nacht plat op het schaarse stro blijven liggen. Alleen voor het luchten — eens per dag — kwamen zij van hun legerstede af.

(...)

Zij kregen gedurende de eerste vijf dagen in het geheel niets dan uitsluitend water, daarna gedurende zeer lange tijd 's morgens één half sneetje brood, 's middags eveneens één half sneetje brood en 's avonds een kleine hoeveelheid middageten, namelijk een zesde liter, meest dunne soep. Dit middageten ontbrak vaak, zodat men dan het leven hield op in totaal een snee brood per dag plus een paar slokken water. Voegt hierbij, dat de mensen in de tijd van het 'luchten' steeds zwaar afgeëxerceerd werden — men moest niet alleen telkens looppas maken, maar over het hele terrein met zijn ruw plaveisel van kinderhoofdjes dwars door plassen en vuil heen 'kopje duikelen', robben, rollen enzovoort. Wie het ooglijkst pak droeg moest door de vuilste plassen!

LEVANTKADE

En dat de ganse tijd door, zulks met de duidelijke bedoeling de mensen af te beulen en zo miserabel mogelijk te maken (...).

Voegt hier dan nog bij, dat velen hunner, bij wijze van extra luchten, met de handen een vreselijk vuile mesthoop leeg moesten halen, telkens een vrachtje met de handen tegen de kleren gedrukt dit een half uur ver weg naar de schuit moesten brengen, wekenlang de gehele dag door, en men kan zich voorstellen, dat spoedig de hele kampbevolking één wanhopige, vreselijk vuile, merendeels zieke massa stinkende paupers was, die met hun gernillimeterde hoofden, maar ongeschoren gezichten meer op bandieten dan mensen geleken. In dit kamp waren zware mishandelingen aan de orde van de dag, gewoonlijk zo dat degene, die men 'nemen' wilde, op handen en voeten moest gaan zitten, het zitvlak omhoog en dan met een gummiknuppel, de geweerkolf of een eind hout werd afgeranseld. Dit geschiedde nu met deze dan met gene, soms velen tegelijk, de gehele dag door. Aan het gejammer van de slachtoffers was

nimmer een einde. En dan ging het vaak tot bloedens toe of totdat men er bewusteloos bij neer lag. Zelfs dysenterielijders werden mishandeld, meer malen dermate, dat bloed en vuil, uit hun lichamen geslagen, zich over het gehele lichaam verspreidde, tot in hun nek toe. Er werd ontzaglijk veel geslagen. Het is een wonder wat de uitgemergelde en afgebeulde stakkers verduren konden. Trouwens, die het niet volhouden konden, vertellen het niet meer na. Vaak vormde bij het mishandelen het zogenaamde 'gramfoonplaatdraaien' voor de bewakers een bijzonder vermaak. Dat is, dat men met een vinger in het oor en met een vinger aan de andere hand op de grond om zijn eigen as moet draaien. Het tempo wordt hierbij door geweerkolfstoten opgedreven. Zelfs sterke mannen krijgen na een kwartiertje het schuim op de mond en vallen bewusteloos neer, laat staan de ongelukkige slachtoffers van het Levantkade-regiem!

(Uit: 'Kamptoestanden 1944—'45—'48', een rapport van Dr. van der Vaart Smit — Haarlem 1949)